

૨૩૮-૩૦

ઉચ્ચામણી

અને

સોન રાણી.

અમદાવાદ, ડી.સી.સી. ૨૪

પ્રીયતમ ૩. ૦-૮-૭.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૯૩૦

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ હુલામણા પેઠવા અને

શક્તિ સ્મૃતિ

વિષય ૬-૨

હાલમણ જેઠવો

અને

સતિ સોન.

(ત્રીચંકી નાટક.)

શાહ. મંગળદાસ જેઠતારામ ચુકસેલર
રીચીશહ—અમદાવાદ

સંવત ૧૯૮૪
આવૃત્તિ ૨ ૭

સને ૧૯૨૮
પ્રત ૪૦૦૦

મોતીલાલ ગણપતરામે ધાપી.

મનહર પ્રિ. કે. પાનકોર નાકે. અમદાવાદ,

મત. ૦-૮-૦

૧૩૯૩૦

પુસ્તકોત્તર મંગળદાસ જોષીતારામના પુસ્તકાલયમ
પેશનાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકોનું

મદદાવાદ

સુચીપત્ર.

કોમ્પીટર-સંગ્રહ

પેશનાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકોનું	અદારે પર્વ	...	૮-૦-૦
જલધર આખ્યાન.	૧-૮-૦
પંચરત્ન ગીતા	૧-૮-૦
ગઢવી દાલો	૦-૮-૦
કમકન્યા વસંતી	૦-૧૨-૦
કરણસીંહ	૦-૧૨-૦
મેનાદેવી	૦-૧૨-૦
ચંદ્રલતા	૦-૧૨-૦
જકતીપ્રભા	૦-૮-૦
મદનપ્રભા	૦-૧૨-૦
સસીવદની	૦-૧૨-૦
અલકકુમારી	૦-૮-૦
ચંદ્રપ્રભા	૦-૧૨-૦
તેજસીંગ	૦-૧૨-૦
બેદી ભોંયરું	૦-૧૨-૦
બળવંતસીંહ	૦-૧૦-૦
બેદી પ્રવાસ	૦-૧૨-૦
છેલ્લી મુલાકાત	૦-૧૨-૦

એ સિવાય તમામ જાતનાં પુસ્તકો જાપાની કીલમત ભાવે વેચનાર

પુસ્તકોત્તર મંગળદાસ જોષીતારામ.

સીનીચીડ-અમદાવાદ

હલામાણ જેઠવો

અને

સતિ સોન રાણી.

અંક પહેલો.

સ્તુતિ.

ૐ વિનવીએ શ્રી હરી. (૨) ગ્રહી આપ આધાર અહોનીશ.

રહે હૃદય વાસ કરી વીન૦

અરી દળને તું અબળ કરીને, સુખ શાન્તી દે બરી. વીન૦

નીચ નરોને નષ્ટ કરી દે, દાસો પર કર ધરી વીન૦

મુત્રધાર—વાહ ! વાહ ! ! કહી શું તારી પ્રાગ્વ્યતા ! શું તારી સત્તા ! ને શું તારું બંધન ! કે તારા પાસલામાં અમરી મથેલા મનુષ્યો શું શું કાર્યો નથી કરતાં ? પીતા અને પુત્ર, માતા અને પુત્રી, સાસુ અને વહુ અને છેવટે એક માતાના ઉદરથી જન્મ પામેલ સહોદર તેઓમાં પણ તે સંપ રહેવા દીધો નથી. તેમજ તમામ મનુષ્યોના મન મલીન કરી શુદ્ધ વૃત્તિનો ત્યાગ કરાવ્યો. હાલના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વિષયાંધ બની કેના કુત્યો કરી

સ્વર્ગનું સુખ પરહરી નકના અધિકારી બન છે ? એ પવિત્ર દયાળુ ભારતભૂમી માતૃશ્રી ! તુને કાંઈ પણ દયા નથી આવતી કે શું ? તું પહેલા હતી તેજ છે કે બીજી ?

નટી—તેજ નાથ તે ભૂમી પ્યોતે છે, ભૂમી બદલી નથી ફક્ત રૂપાંતર થયેલ છે, સૂરવીર રાણા પુરુષો છુપાઈ ગયા વિષયાધ પાપી નરો પ્રગટ થયા, જેઓના દર્શન નહીં કરવા ભૂમી માતાએ સ્યામ પડદો ઘ્રહણ કર્યો છે પણ ધીરજ ધરો “સત્ય મેવ જયતિ” આખર સત્ય નો જય છે, તે સ્યામ પડદો ધીરે ધીરે દૂર ફેંકી સુવર્ણમય કાન્તિ ધારણ કરશે પણ કહો તો ખરા કે આજે નાયક મંડળને શુશોભિત કરી કયો પ્રયોગ કરવા ઉત્કંઠા ધારી છે.

સુત્રધાર—સત્ય છે, પ્રિય ! હું પણ તેજ પ્રયોગની ઉત્કંઠા ધરું છું ધુમલીના મહારાજ હલામણુ જેઠવા નામનો અપૂર્વ ખેત્ર આર્યો સમક્ષ ભજવી બતાવી. તેઓના મન આલ્હાદમય કરવા, આશા છે કે જેમાં નીતી અને અનીતી બન્ને પક્ષથી પરીણામ શું આવે છે તે આબેહુબ ચીતાર પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટીગોચર થવાથી સુદ જનોના મનને આનંદ થશે, આમ ધારી, એ પ્રયોગ ભજવવા ઉત્કંઠા છે તેમાં તારી શી મરજી છે ?

નટી—વાહ ! વાહ ! ! પ્રાણેશ ! આપ શું મને બતાવો છો આપ મારા માથાના મુગટ છો, હું તો આપના ચરણની દાસી છું આપના હુકમને અનુસરી કાર્ય કરવાવાળી ગુલામઠી છું ; તો મારી મરજી આપનાથી વિરૂદ્ધ હોય તે કદી બનેજ કેમ ?

સુત્ર--ધન્ય છે પ્રીયે, તમે જાઓ, તમામ પાત્રાને તૈયાર કરો ત્યાં હું આપું છું.

નટી--આ ચાલી પ્રાણેશ ! (જાય છે)

સોમદેવ

ત્રેટિકે છંદ

પરમાર નરેશ પ્રતાપ લહી, પ્રતિદિન રહી સુખ શાન્તિ નહી,
રવી તુલ્ય પ્રકાશીત રાજ કરો નિત આનંદ યોધ મહિ વિચારો.
સર્વ મર્દ જીવો શુભધારી ગતિ, નિત્ય ન્યાય બનો ધરી શુદ્ધ મતી
પરમાર્થ પંથે પળો નૃપતિ, અરી પુજ દળો બળધારી અતી.
દુઃખ દાલનનારીની સંગ રહી બવ સિંધુ તરો સુખ નાવગ્રહી.
પરિપૂરણ પુત્રનું સુખલહી વિચારો જગમાં જય શબ્દ ગ્રહી,
ઉદધી તનથી ગ્રહ વાસ વસો, કીરતી કમળો અતી સેવી કસો;
કહું એટલી આશીશ હું મુખથી નૃપરાજ ! સ્વિકારી લીધો સુખેથી.

પ્રવેશ ૧ લો. -

સ્થળ રાજસિંહની કચેરી.

પાત્ર રાજસિંહ પ્રધાન સોમદેવ ચોપદાર બિગેરે.

ચોપદાર--આસ્તે કદમ મુલાકાસ્તે કદમ સોનેકા છડી રૂપેકા
મક્કાલ, જરીયનકે તોરે, જૌઆહાણ પ્રતિષ્ઠા બાલંબા મહારાજને
વણી ખમા.

પ્રધાન--મહારાજ અભિવંદન કરું છું.

રાજસિંહ--કમ્પાણ મસ્તુ.

પ્રધાન--શાહી રાજેન્દ્ર ! આપની મુખમુદ્રા સોકમય બાસ-

વાતું પ્રયોજન સમજતું નથી તો કૃપા કરી સેવકને કહી આભારી કરશો.

રાજસિંહ—મારા વહાલા પ્રધાનજી ! હું તમારાથી કોઈપણ વાત છુપી રાખવાને ઇચ્છતો નથી તો વહાલા તમે સમજો છો કે હાહરો.

ચલનો ભલો ન કોશકો, દુહિતા ભલી ન એક,
માગવો ભલો ન આપકો. જે પ્રભુ રખાવે ટેક.

તેમજ આપણી સોનબા થોગ્ય હિમરે પહોંચી છતાં પોતાની વેવીશાળની હા કહેતી નથી, મારે પુત્ર નથી તો આ એકજ પુત્રીને વિશેષ કરીને દુઃખ કિત્તવન કરવા મારી ઇચ્છા થતી નથી ને એજ વિચારમાં દીનરાત વ્યતીત કરું છું.

પ્રધાન—મહારાજ એન ધણાં સમજી અને ડાહ્યા છે જેથી તેમને તમે સમજાવીને કહેશો કે તુરત તે હા પાડશે માટે નિશ્ચિંત રહો.

ચોપદાર—મહારાજ સાહેબ કોઈ વીદેશી બ્રાહ્મણ આવેલ છે અંદર આવવા રજા માગે છે શી આજ્ઞા છે.

રાજસિંહ—આવવા દ્યો ખુશીથી

ચોપદાર—જેવી આજ્ઞા (ભય છે) (સોમદેવ પ્રવેશ કરી)
સોમદેવ—

ગીતી.

મુખ સંપત્તિ સહુ પ્રાપ્તો, અરીક્ષ્ણ નષ્ટ થજો જે જગમાંહી;
વંશ વૃદ્ધિ બહુ જામો, મુખ દ્રષ્ટિએ આવી કદી નાહી;

રાજસિંહ—પધારો ભુદેવ ! આપને પ્રણામ કરું છું કહો શું પ્રયોજનથી આપનું આગમન થયું છે તે કૃપા કરી કહો.

સોમદેવ—મહારાજ ! હું બાળવયથી કાશીક્ષેત્ર જેવા પવિત્ર

મામમાં રહી વિદ્યાભ્યાસ કર્યોને આજ પર્વત સુધી તેજ કાર્ય કરે
રાખ્યું. પરંતુ દેહનું સાર્થકે કર્યું નહીં જેથી હવે—

(હું અટન કરું છું દેશમાં)

હું અટન કરું છું દેશમાં કેવળ પરમારથ કાળ,
નથી લેશ માન (૨) મુજ સ્વારથ સુંલુ મહારાજ ટેક

શુંબ આર્થ તણો (૨) કરવા સણી ઘૂલ્ય પ્રકાશ.

બોધક થઈ જમમાં કરું કુમતીનો કરવા નાશ

શુંરીવર ધીર (૨) જે ચતી બને નરરાજ

૨

શુંબ ન્યાય કરી (૨) નીતિથી ચલાવે રાજ

પ્રેમ ધરી પાળે પ્રજાને બાધે સુધરમતી પાળ,

નીજ નશ્રમહી (૨) સ્થાપે નીત્ય નવીન સમાજ

૩

દૂરબળ જનને (૨) આપે વિદ્યાનુ દાન,

હલામ વેર્ષતાનું પ્રતીદીન કરાવે પાન

જન જેહ થકી (૨) તણ દુખ પામે સુંખ સાજ

૪

રાજસિંહ—ધન્ય છે મહારાજ આપની પરાપકાર કૃત્તિને આપ
સુંબેથી અહીં રહો તમારા સરખુ કાર્ય આવશે ત્યારે કહીશું પ્રધાનજી
મહારાજની આજ્ઞા.

રાજસિંહ—પ્રધાનજી હવે પૂબેનો વખત થયો છે કચેરી
ખરખાસ્ત કરો.

શ્રીપદાર—કચેરી ખરખાસ્ત નીચાર્યો મહેરબાન સલામ

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થળમાં સોનનો મહેલ

પાત્ર-સોન તેની દાસીઓ પાછળથી તેમની માતૃશ્રી

સોન-મારા બાણથી વહાલી પારવતી તમો જાને દાસીઓ
વિના મારાથી પણ પણ રહેવાતું નથી જ્યારે તમોને જોઈ છું ત્યારે
સાંતિ પામું છું

પારવતી-આ આપને એમજ થટે પરંતુ આપનું શરીર દીન
પ્રતિદીન કૃશ થતું જાય છે. તેનું કારણ શું! વળી આ આપના વેવી-
શાળ વિષે હરવખત ના કહો છો તે શું સાર જણાય માતૃપિતા દુખ
પામે છે માટે હવે તો જો હા પાડો તો બહુ સાર

સોન-સખી શું હા કહું ! જેને આખી જીંદગી અપાય કરવી
જેના સુખદુખના સાથી થવું ને જેને આ શરીરનો કુલ સુખત્યાર
બનાવવો તે જો સુખ યા વિદ્યામીન મળે તો તો પછી તેના જેવું
બીજું દુખ કયું ! તે કરતાં મમત્ર જીંદગી કુમારીકા મતા મહણ હરી
અતીત કરવી તે શું બોલું ?

પારવતી-આ ત્યારે શું આ હિતમ દેહ એમજ સુખાવશે ?

સોન-ત્યારે શું કરવું સખી સાંભળ-

સોન

(શામ ઠાકી)

જીવિત જઈ હારી સખી હું મુરખ મળે જો બરબાર-પેક.

નૃષતા, વરગમ્માં હું નહિ દેખું વિદ્યા વિનય લગ્ન

અભિચારી અવિચાર બરેલા મુશ્કેલી દિન મમાર

નહિ હિર લાજ લગ્ન

જીવિત.

ખાત્રી નહિ ક્ષત્રીવટ ઉપર દુર વ્યસને લાચાર;
કુ કુચુંગી કપુત કુકરમી આજ છે ભુપ અપાર,
ધરે ન ધરમ પર પ્યાર

જીવિત૦

પુરણુ ક્ષત્રી પવિત્ર પરાક્રમી મળશે જોતાં હગ્ગર,
પામીયે રત્ન પ્રયત્ન વિના નહિ અવર પરે આધાર.
બને ન સ્વકરથી લગાર

જીવિત૦

સક્ષમી--

(રાગ કાફી)

સખીરે સફળ થશે મન ધાયું,
નહીં કરે તાત કદી કામ અવિચાર્યું--ટેક
ભણેલ છે તમે અપાર શાસ્ત્ર ધીર ધારી.
વિવેકમાં વિશેષ રૂપમાં અશેષ પ્યારી,
તમામ વાત તાતને વિદીત તે તમારી સખીરે૦
તમે સદાય પ્યારથી રજાં સ્વધર્મ ધારી,
અનીતિને વિસારી પ્રીતિ નીતિમાં વધારી,
સદાય દેવની સુટેવ છે તમારી. સખીરે૦
અપાર ભાવની ભરેલ ભક્તિ જોઈ ભારી,
કદિ લીયે ન ભેશ કલેશ આપને મુરારી.
દિશવશે પતિવ્રતાનું નામ પુરણુ પ્યારી. સખીરે૦

સોન--

રાસડો

શીર આવે સંકટ અપાર એને સખી શાશ્વરી,
પણ મુરખ ધણીનો મહીશ, ન હું તો શાશ્વરી;
મળતાં મુજ સમે ભણ્યાર વરીશ મુજ પાસરી.
નહીં તો હું વીતાવીશ દીન રહીને કુમારી.

કદી માત પિતા મુજે ધાયું નહિ દે જો કરવારે;
 તો હું થમ્મશ તુર્ત તૈયાર આ તન પરહરવારે,
 મેં તો ધારી છે દ્રઢ કરી ટેક અંતરની માંહીરે;
 તેને પુરણુ કરવા કાજ રહીશ પણુ ગ્રહીએ.
 મુરખ નાથના હાથમાં આપીને તમમન માંડેરે.
 આ સંસારનું સુખ અલભ્ય નહીં હું તો હાંડેરે,
 ધર્મ અર્થ સુકામને, મોક્ષ પમાય આ તનથીરે;
 તે અકારમુ કાઢતાં કેમ વિચાડે ન મનથીરે,
 સખીરે સહુ સફળ થશે સોન) સંકટ

પાર્વતી—એન જુઓ સામેથી માતૃશ્રી પધારે છે (રાણી આવે છે)

સોન—માતાજી અભિવંદન કરું છું.

રાણી—કલ્યાણ ખેટા.

સોન—માતૃશ્રી આપે તસ્દી લઈ અહીં પધારવાતું શું પ્રયોજન છે તે જરા કૃપા કરી કહેશો.

રાણી—મહારી વહાલી સોન ! તારા વેવીશાળ વિષે તારા પિતાએ મને પુછવા મોકલી છે, જો કે આવી વાત બાળકોને પુછીને કદી થતી નથી, પરંતુ તું અમારે એકજ પુત્રી છે જેથી તારા વિરૂદ્ધ પગલું ભરવા તારા પિતાશ્રીની મરજી નથી જેથી તું ખુશીથી હા કહે કે અમારી જગાસા પુણું થાય, મન ગમતા લગ્ન કરી આનંદ માનીએ.

સોન—માતૃશ્રી આપનું કહેવું યથાર્થ છે પરંતુ મારી પ્રત્યક્ષ લગ્ન કરવાની નથી. તમે મારી હિતચીંતક છો મારા ભુરાથી કદાપી ખુશ ના હો, પરંતુ મારા પર રહેમ દ્રષ્ટિ કરી તે વાત છોડી દો કારણકે—

સોન-પદ (નાથ કેસે ગજકો બંધ છુંડાયો એ રાગ)

નથી મુને વરં વરવા તણી મરણ

બંધ રાખો સંબંધ સુણી અરણ-ટેક

મળશે નહીં સમ મન ભાવત સત્ય વિચાર છે એ તો,

માટે કુમારીકાવત સત્ય ધારી રહેવા વિચાર્યું છે મેં તો ન

લેશ કલેશ નહીં નહીં ઉર ઉર ધારશે ગણી મુજ વચન નહાઈ

ઉભય ગતીથી બ્રષ્ટ બનીને કેમ જીવીત કહો હાઈ. નથી.

રાણી

(રાગ સદર)

અરે આ શું વચન વહે પુત્રી મારી થઈ બ્રષ્ટ મતી કેમ તારી

કંઠણ કુમારીકા વત મહી રહેવું પલ પલમા ભય બારી;

સત્ય અસત્ય કહે કોઈ જન તો, આખર જે જાણે અમારી અરે.

સાંભળે આ કહા વાત પિતા તુજ તો કહે પુત્રી નહારી.

નિંદા થશે નપ વર્મની માંહી વાલી તું જેને વિચારી અરે.

(રાગ પિલુનો ગરબો)

અધટિત કર્મ કદી ન કરાયે

વાલી વિચારીને જે દીલ માંચે-ટેક

ગોહિલ એ ગુણીયલ વર તાકે

નહિં કરે મુરખ સંમ સમાધ

અધટિત.

વીકટ અતિ રજપુતોની રીત જાતથી જોઈ સંબંધ ન થાયે;

અન્ય પ્રયત્નથી રત્ન સમો વર, શોધીશ સત્ય કહું સમ આધ

બેટા ! જરા વિચાર કર, તુ કુમારીકા વત ધારણ કરી રહે

પરંતુ દુનીયામાં અમારી આખરેને બટો ભાગે તેનો વીચાર કર

સોન-માતૃશી જે આપનો આગ્રહ તો ભાચાર છું પરંતુ.

૧૨

હલામણુ જેઠવો અને સતી સોન

મેં એક સમસ્ય અધ પદ ખનાવેલ છે તે જે રાજપૂત પુરં કરશે તેની સાથે હું ખુશીથી લગ્ન કરીશ.

રાણી—વાહ ? વાહ ! ઘણીજ ખુશીથી લાવ લખી આપ હાલજ જન્મને આપણા સોમદેવ ગોરને દેશો દેશના રજવડામાં મોકલું છું

સોન—દાસી અંદરથી કાગળ ખડીયો લાવ

પાર્વતી—લાવું છું બા (અંદરથી દાસી ખડીયો લાવે છે સોન નીચે પ્રમાણે લખે છે]

ઘણુ વણુ ઘડયાં એરણુને અડયા નહીં

સોન—હ્યો માતૃશ્રી આ સમસ્યા પુરણુ કરનારની સાથે મારં વેવીશાળ ખુશીથી કરવું.

રાણી—બહુ સારં બહેન હવે હું રજ લઉં છું.

સોન—ખુશીથી પધારો [રાણી જાય છે) પાર્વતી હવે મારે પુજન વખત થયો છે માટે ચાલો દેવને મંદીર જઈએ.

પાર્વતી—પધારો બા સાહેબ રથ તૈયાર છે (સઉ જાય છે)

પ્રવેશ ૩ નો.

પાત્ર—રાજસીંહ રાણી ' સોમદેવ ' દાસી વીગેરે

રાણી—દાસી હજુથી મહારાજ કેમ પધાર્યા નહી હોય

દાસી—આઈ સાહેબ કદાચ રાજ કરોબારમાં વીરમતા કામને લીધે રોકાયા હશે હમણા પધાર્યા જોઈએ (સામે જોઈ) ભુલો બા મહારાજ પધારે છે (રાજસીંહ આવે છે.)

રાણી—પ્રાણનાથ ! અભિવંદન કરું છું.

રાજસીંહ—સરસ્વતી તુલ્ય પ્રાણવદ્ધના પ્રીયે ! મુખમુદ્રા કંઈ આનંદીત જણાય છે.

રાણી—પ્રાણેશ ! આનંદમાત્ર એજ કે સોનબાએ પોતાના વેવીશાળ વીરો હા કહીને આ એક અર્થ દોહો બનાવી આપ્યો છે તે જે શમશ્યા પુરણ કરે તેની સાથે પાણી ગ્રંથણ કરવું.

રાજસીંહ—વાહ ! વાહ ધણીજ ખુશીની વાત (દાસી પ્રત્યે) દાસી જ જલ્દી, આપણા સોમદેવ મહારાજને જલ્દી બોલાવી લાવ.

દાસી—જેવી આજ્ઞા (દાસી જાય છે)

રાણી—પ્રાણેશ સોનબાએ વેવીશાળની હા કહી જેથી મારા મનના આનંદનો પાર રહ્યો નથી. આપણી એકજ પુત્રીનું લગ્ન કરી ક્યારે કૃતાર્થ બનું એવી આશા અહોનીશ હૃદયમાં રમી રહી તે જન્મકર્તાએ પુરી પાડવા નજીક આપ્યો ખરો.

રાજસીંહ—પ્રીયે ! તમારા કરતાં વિશેષ મને એ ચીન્તા રહ્યા કરતી પરંતુ એકની એક પુત્રી તેને વીરોષ કહી દુઃખ છિત્તબ કરવા મારી મરજી નહોતી પણ છેવટ પોતાના મનથી સમજી તે સાથે થયું, (પ્રવેશ કરી)

સોમદેવ—જય શાઓ મહારાજનો.

રાજસીંહ—પધારો. હુદેવ (આસન આપી બેસારે છે)

સોમદેવ—કહો મહારાજ મને શી આજ્ઞા છે ?

રાજસીંહ—મહારાજ ! આપણી સોનબાએ એક સમરવદ્ધ બનાવી છે તે લઈને તમે રજવાડાઓમાં જાઓ અને જે

સમરયા પુરણ કરે તેની સાથે બેનનું વેવીશાળ કરી જલદી આવો, પણુ ધ્યાન રાખજો કે કાર્યમાં ગફલત ના થાય તમે મારા વિશ્વાસપાત્ર માણસ છો જેથી આ કાર્ય તમનેજ સોંપવું પડે છે.

સોમદેવ—મહારાજ, દાંતને જીભની હલામણુ હોય નહી તે તેનો ધર્મ સાચવી રક્ષણુ કર્યોજ કરે છે માટે આગળથી બોલવું નકામું છે.

રાજસીંહ—ભલે મહારાજ તમારા માટે ખરચીનો બદોબસ્ત આપું આવતી કાલે રાના થાજે.

સોમદેવ—બહુ સાફ મહારાજ હવે હું રજા લઉં છું લાવો સમરયા.

રાજસીંહ—દાસી સમરયા લાવી આપ (દાસી અંદરથી લાવી આપે છે) જાઓ મહારાજ સુખેથી પધારો (ગોર જાય છે)

રાણી—પ્રાણેશ ? ચાલો ભોજનશાળામાં ભોજન તૈયાર છે

રાજસીંહ—ચાલો પ્રીયા (જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થળ—કુમલીમાં સીયાળની કચેરી

પાત્ર—સીયાળ પ્રધાન, હલામણુ, ચોપડાર સોમદેવ વિગેરે

સીયાળ—પ્રધાનજી પ્રિયે પુત્ર હલામણુને વિશ્વાભ્યાસ પુરણુ થયો કે નહી અને જો થયો હોય તો રાજકારભર વગેરે કાર્યમાં પ્રવર્ત કરવા મારી મરજી છે.

પ્રધાન—મહારાજ આપનું કહેવું યથાર્થ છે પરંતુ તેઓ હજી સુધી કવાયતનું કામ શીખે છે પુરણ થયે વિદીત કરીશ [ચોપ-દાર પ્રવેશ કરીને]

મહારાજ—બહાર કોઇ વિદેશી બ્રાહ્મણ આવેલ છે હું કાને અંદર આવવા રજા માગે છે ખુશીથી આવવા દ્યો સોમદેવ (પ્રવેશ કરે છે.) જય થાઓ સીયાજી જેઠવાનો.

શીયાજી—પધારો ભુદેવ ક્યાંથી પધારો છો ને શું પ્રયોજને અહીં આવવું થયું છે તે કૃપા કરીને કહેશો.

સોમદેવ—મહારાજ હું બાલુંભાના મહારાજ રાજસિંહનો પુરો-હીત છું તેમને સોન કરીને એક પુત્રી છે તેમણે એવી અટક લીધી છે કે પોતાની બનાવેલી સમસ્યા જે પુરણ કરે તેની સાથે પાણી ગ્રહણ કરવું આ કારણથી હું સમસ્યા દેશોદેશ લઇ બટક્યો પણ કોઇએ એ સમસ્યા પુરણ કરી નહિ જેથી માનવંત પ્રતાપી જેઠવાનું નામ સાંભળી અહીં આવ્યો છું.

શીયાજી—કહો સમસ્યાથી પાણી ગ્રહણ કરનાર ચતુર માણી રૂપમાં સારી હોવી જોઇએ.

સોમદેવ—મહારાજ રૂપની શીદ વાતો કરો છો બ્રહ્માએ વિશ્રાંતને વખતે એ મનહર મુર્તિ ધડેલી છે. આપને સાંભળવાની ઇચ્છા હોય તો સાંભળો.

સતી સોહના પદ.

સોમદેવ—

(હરીગીત છંદ)

સતી સોનાના પદ નખ તણી જ્યોતિ જવાહિર વૃક્ષ છે,
વળી આંગળી અંપા કળી પગ રક્ત કબજ અમુલ્ય છે,

છે એડયો અતી ગોળ નારંગી સમી રંગે ભરી,
 ધણા મુલ્ય દ્રવ્ય છુટી છખી સમર રથ તણા ન્યાય સમધારી ૧
 પગ પીડયો પ્રેમદા તણી રહીયા મદન બાયા નમી
 દય જાધુ અંધી ઉલટી મનમથન તણી મથની સમી;
 જી ગજલ કુંખી સુંદરી વળી રંગ રથંબ પ્રણામ છે,
 નાતંજ પુષ્ટ વિશજ જાણે જવજ જીવણ ખાણુ છે. ૨
 કટિ જાણીએ મૃગરાજ નાની જક કોશ સમી બાણું,
 તે વળી સુશોભિત તે પરે ધરા ત્રિવેણી સમ ગણું.
 અહી વેલી પાત્ર પ્રમાણુ કોમળ પેટ છે પ્રેમદા તણું.
 લખી રોમ લાગે લાન ચાએ સ્મરણમાં ઉપવન તણું. ૩
 પડખાં લલા પ્રેમદા તણા પરિ કનક પ્રક્ષ પ્રભા અહ
 ઉન્નત અતી સ્તન સ્મર તંબુની બિપમાં લહે
 આપે અતી આનંદ સ્તન કાળાશ ભાગ તણી પ્રમા
 જાણે સુમેર ઉપરે બેઠી મધુકરની સલા ૪
 છે કામ નટ નવરંગ ભુમી વૃક્ષ શુભ વામાં તણુ
 કર કુંજ નગીઓ પુલય મનરથ દેહ ભાવથી બાણું
 કર કંજથી પ્રગટેલ આંગળી વેદ સ્વર સોલા લહે
 જાવક ભરેલા કર નયો મણિક કણી ઉપમા અહે ૫
 છે પીંડ મન સીજ ચીત્ર પાકી કદળા દરસી કામળા
 દેખાય કંજુ ગ્રીવ કંઠ કપોત આકૃતીએ ભરી
 ચીંજીક ત્રીજી અમૃતકળ પર લીધૂ બમરીના પુલ્ય છે,
 પાકેલ બીંગ સમાન ઓઠમણું પ્રવણ અમુલ્ય છે. ૬
 રશના દર્શન સમુદાયમાં શોભે પ્રજાં પુરણુ અહી,
 પાકેલ દાડમ કણ મૂઢી જા અરણ્ય રેવા નહી

થુક ચંચુ જેવી નાસીકા મુઝ મીન જેવા નેણુ છે,

ધનશાકૃતિ ભુમિત્ર નાલનીદલ સામું સુખ દેણુ છે. ૭

કામળ કમળ દળ પુલ્ક સુલંગ કપોળ છે શામા તણા

છે છીપ જેવા કાન જેતી જાન જુલે જન ધણા.

મુખ ચંદ્ર જેવું ચળકતું ઉપમાં ધરેલ અનેક છે,

શું વર્ણવું હું જુપ અદભુત રૂપ રસના એક છે. ૮

સીવાળ—વાહ વાહ મહારાજ રૂપતું વર્ણન તો બહુ સારું
કયું લાવો લાવો જેઠએ સમસ્યા [આપે છે] નથી ઉકલતી એટલે
ફેફડી દધને જાવ જાવ.

મહારાજ—આવા તે વળી શા ઢોંગ સમસ્યા તદન ખોટી છે

સોમદેવ—સમસ્યા ખોટી નથી તેમ આપણો પણુ દોષ નથી
પણુ ફક્ત મારા તકદીરનો, સમસ્યા લઈ આવવા જાય છે ત્યાં હલા
મણુ પ્રવેશ કરી કેમ મહારાજ ? કચેરીમાં જ નીરાંસ થઈ કેમ
પાછા ફર્યા.

સોમદેવ—શું કઈ બાપલા હું સમસ્યા લઈ આવ્યો હતો તે
અહીં આ પણુ પુરી ન થઈ એટલે બારોબાર સન્ધાસ ગ્રહણ કરી
જન્મલમાં ચાલ્યો જઈશ.

હલામણુ—મહારાજ જેઠ એ સમસ્યા (સમસ્યા લઈને)
ચોપદાર ખડીઓ કલમ લાવ [ચોપદાર લાવે છે] એટલે હલામણુ
સમસ્યા પુરી કહી કહે છે ત્યો મહારાજ આ સમસ્યા પુરી કરી
તથા તેની સાથે તેનો જવાબ પણ અન્નદાતા સંભળાવે તો ખરી ?
સમસ્યા શું પુરી કરી.

હલામણુ—સાંજળો મહારાજ આ તમારી બાધએ તથા નીચેનો
અરધો દોહરો લખ્યો હતો તે મેં પુરણુ કર્યો છે.

હાહરો.

ધણુ વણુ ધડયા ઓરણુને અડયાંજ નહી.
સરવડ સ્વાંત તણા મળે તો મોતી નીપજે.

તેની સાથે આ તેનો જવાબ.

હાહરો.

માતા મેરામણુ વસે, પિતા વસે કેલાસ,
જુના જોડેલો મોકલું નવાતો આશીન માસ.

સોમદેવ—અરે હલામણુ કુંવર ભલે અન્નદાતા તમે મને
જીવતો બચાવ્યો નહીતો આ કાળુ મોહુ રાજસીંહ મહારાજને
બતાવત નહી [સીયાળ પ્રત્યે] મહારાજ આપને પુત્ર ખરેખર
મારી આબરૂ રાખી છે ધન્ય છે આવા વીર પુત્રાને મહારાજ હવે
મને રજો આપો તો હું જલદી રાજસીંહ મહારાજનેજ ખબર
આપુ શીયાળ [સ્વાગત] અહાહા જે સમસ્યા મારાથી પુરી ન
થઈ તે હલામણુ પુરી કરી જે ગુરુનું સાંભળ્યું મારું મન પરવશ થઈ
ગયું છે તે ચીજનો ઉપયોગ શું હલામણુ કરશે ? નહી નહી કદી
નહી મહારાજને મને તેમ સમજાવી અને તે સમસ્યાની અંદર મારું
નસબ દાખલ કેવું હીક છે મહારાજ તમે મહારા મહેલે આવસો ત્યાં
તમને જે સ્ત્રી આપવી હશે તે આપીશ.

સોમદેવ—મહુ સાફ મહારાજ

સીયાળ—ગોપદાર ! કચેરી ખરખાસ કરો.

ગોપદાર—કચેરી ખરખાસ નીખાર્યો મહેરમાન સલામ.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ સીયાળનો ખાનગી મહેલ.

પાત્ર—સીયાળ પાછળથી સોમદેવ વીગેરે.

સીયાળ— (ખમાંચની હુમરી)

સોનાનું સ્વરૂપ સુણી ઉર અકળાયે,

ઉર અકળાયે મન મળવાને ધાયે,

પીતાને ખારી તે કેમ પુત્રથી વરાયે

નીતિને વિચારે રત્ન હાથ થકી જાએ

સોનાનું°

મારા યોગ માનિની એ અપર શું ચાય,

હાઈ હું જીવિત જો આ મારી નહિ થાયે

સોનાનું°

મેળવીશ માનિની એ અનંત ઉપાયે

સત્ય કહું છું ફરી સંકલ્પ મનમાંયે

સોનાનું°

અહાહા !! કામદેવ પ્રતિમાં તારા સ્વરૂપના વણને આઈ મન હરણુ કરી લીધું છે કામદેવ શક્તી વદની સુસોચના જ્યારે તારા અધરામૃતનું પાન કરીશ ત્યારે હું કેવો ભાગ્યશાળી મનુષ્યાર્ધસ. અરે ! મેં બેંસ શાગોએ ને ઘેર જરકકા, તેની પેઠે હું પશુ કેમ કઈ છું, હજુ સોન ક્યાં સમસ્થા પુરણુ કરનાર જાણુ ! અને શેખચક્ષીના જેવા વિચારો શા કામના [સામે જોઈને] અરે મહારાજ આવ્યા તો ખરા ?

સોમદેવ—મહારાજના જય થાઓ, ત્યો મહારાજ હવે મને જમદી રાજ આપો કારણ કે મને બહુ હિવસ શયન થયા છે.

સીયાળ—મહારાજ રાજ શું પણ તેની સાથે તમારો પણ બેડો પાર સમજોને.

સોમદેવ—મહારાજ આનો લાવાર્થ હું કાંઈ સમજતો નથી.

સીયાળ—મહારાજ તમારું કામ છે અને તે કામ જો તમે કરશો તો તમારો ખેડો પણ પાર સમજો.

સોમદેવ—મહારાજ કરવા જેવું કામ ખુશીથી કરીશ કહો શું કામ છે?

સીયાળ—મહારાજ કામ તો એ છે કે જે સમરયા હલામણુ કુમારે પુરી કરી છે, તેમાંથી તેનું નામ કહાડી નાંખી માંડે નામ દાખલ કરો એટલે તમારે પણ બવ આખાની બીખ માંગવી આજણી જાય.

સોમદેવ—અરર ! અનઘાતા એ આપ શું જોત્યા એ કાર્ય કદી બને ? મહારાજ રાજસિંહને ખબર પડે અગર હલામણુને ખબર પડે તો રૂપિયાને ઠેકાણે રૂપિયા રહે અને ચમરાયને હવાલે પહોંચાડી દીધે. માટે એ કામ મહારાજી, નહિ બને.

સીયાળ—મહારાજની પાછળ મતી બ્રાહ્મણ ન બનો લક્ષ્મી ચાંડલો કરવા આવી છે તો મુરત જોવું છોડી દીધો, મારા અને તમારા સિવાય ત્રીજું કોઈ પણ જાણનાર નથી, વળી હલામણુને મારવો કે બચાવવો તે મારી મુખત્યારી ઉપર છે માટે નિશ્ચય પહેલાં આ કામ કરો. ગયો હાખત ફરી નહિ આવે.

સોમદેવ—[વિચાર કરીને] મહારાજ આમાં જીવનું જોખમ છે આપનો અત્યાગ્રહ છે તો કામ કરવાની મારી ના તથી પણ પછી જોજો હોં સ્વાસ્થ્ય સયો કે વૈઢો વેરી ન થાય, રાજાના વિશ્વાસ નહિ.

સીયાણ—અરે જવ જવ મહારાજ એવું તે હોય આ માથું પણ આપવાને તમ્યાર છું પછી શું ?

સોમદેવ—ઠીક ત્યારે લાવો ખડીયેને કબ્રમ [અંદરથી ખડીયો લાવે છે] એટલે સમસ્યામાંથી હલામણનું નામ કાઢી સીયાણનું નામ દાખલ કરે છે.

સીયાણ—[પોતાની ડોકમાંથી હાર કાઢી લ્યો મહારાજ હાલતો આ શીખ આપું છું પછીથી જોયું જશે.

સોમદેવ—જહુ સાર, અનદાતા આપના પાનગીઝ લઈ ચાર માણસોને ઝોંઝણું લઈ મારી સાથે મોકલો, અમે જ્યાં સુધી આવીએ ત્યાં સુધી ત્રીજા કાને વાત ન જાય ધ્યાનમાં રાખશે.

સીયાણ—મહારાજ આપ નચીત રહો તમે રાતના ઉગમણા દરવાજા પર શંકરનું દેવાલય છે ત્યાં હાજર રહેશો ત્યાં હું મારા માણસો મોકલીશ.

સોમદેવ—જહુ સાર મહારાજ હવે હું જઈ છું.

સીયાણ—ખુશીથી પધારજો [જાય છે]

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ હલામણનું આનંદ ભુવન.

પાત્ર—હલામણ પાછળથી વીરણ,

હલામણ—સોન સોન સદગુણી તારી મનહર મૂર્તિ દેખ્યા સિવાય મારા હૃદયમાં જાદી દીધું છે ભાગ્યશાળી ભામા તારા વિમોગી પતિને ક્યારે મલી ક્યારે દીલ શાન્ત કરીશ.

હલામણુ—ગોપીચંદ ચરિત્ર તુમ સુનો મેરે સુખ રાક્ષી રાગ]

કરશે ક્યાર મળી દીલ શાંત હવે પ્રિયા મારી,
 દિલ વ્યાકુળ છે દીનરાત પેખ્યા વિના પ્યારી;
 વધ્યો ગિરમાં અતિ ઉતપાત ભુવન ભવભારી,
 નથી રહેતું હવે ક્ષણવાર ધીરજ મન ધારી; કરશે
 શુભ અશુભ લેખથી આજ ઉરે ભય પામું,
 પુષ્પ હાથ થકી તો હજાર ઉચાટમાં જમું.
 સુખ સાધન સ્યામાની વીણુ દીપે દુઃખ બારી. કરશે
 મન વસ્યો વિરહનો રોગ ટાળ્યો કેમ ટળશે,
 અન્ય ઔષધથી તો જરૂર આ પ્રાણ નીકળશે,
 સોન સુંદરી સદગુણ વેદ કહો કેદી મળશે,
 મારી આવરદા એને હાથ કહું છું પોકારી. કરશે

પ્રિયા વિરહાનળનો વ્યાધી શરીરમાં રોમ રોમ પ્રસરી ગમે છે
 હજારો આપઘોથી તે મટી શકનાર નથી. એ તો જ્યારે સોન સદ-
 ગુણી વેદ આવી પ્રેમી વાસનો આપધ પાસે ત્યારે રોગ દુર થશે.
 [સામે જોઇ] અરે પણ વીરજ કેમ ઉતાવળો આલ્યો આમે છે.

વિરજ--ઘણી ખમા કુમારશ્રીને અત્રદાતા શું વિચારમાં ગુંથાયા
 છે, શું કાંઈ નવીન વાત સાંભળી છે.

હલામણુ--નાના, વીરજ શું છે કાંઈ નવીન !

વિરજ--વળી અત્રદાતા કાંઈ આપનાથી અજણ્યું હોય
 હડવો છે શીદ.

હલામણુ--વીરજ તારા સોજન ખાત્રને કહું છું કે મને કાંઈ
 ખબર નથી જે હોય તે જલ્દી કહે.

વીરજી—શીવ, શીવ, શીવ,

હુલામણુ વીરજી શા માટે ખભસાય છે જે હોય તે કહે.

વીરજી—શું કહું અનદાતા કહેતાં જીભ ઉપડતી નથી આપે
જે સમસ્યા પુરી કરી હતી (અટકી જાય છે)

હુલામણુ—વીરજી શા માટે અટકે છે, તેને કાંઈ રોગ થયો
છે કે તે અચાનક મરણ પામી છે.

વીરજી—અનદાતા મરણથી વીશેષ.

હુલામણુ—વિશેષ વાળા વાત છોડી દે, જે વાત હોય તે
જલદી કહે.

વીરજી—અનદાતા તે સમસ્યામાંથી આપનું નામ કાઢી નાખી
પીતાશ્રી પોતાનું નામ દાખલ કર્યું છે, ને ઓઝણું પણ સાથે
મોકલ્યું છે.

હુલામણુ—છટ છટ નિર્જન આ શું બોલે છે, પીતાશ્રી કદી
પણ આવું કાર્ય કરે ખરા.

વીરજી—અનદાતા ગુસ્સો શા માટે કરે છે ઓઝણું લઈને
જનાર માણસ મેરખલાસ મને રસ્તામાં મળ્યો હતો, તે મારો
સંબંધી હોવાથી મને બંધી વાત્સલ્ય કરી હતી, પછી
સાચી કે ખોટી.

મહા જીવમ જન્મતાનાં પુત્ર પતિન પીતા ચહાયે—ટેક

સુધી એ બખઝરી હિચાટ ઊંરના વધે વિચાર,

બનું બેભાન કઈ શું હાયે,

મહા જીવમ.

બનતાં આ અધર્મ કર્મ રહેશે નહીં ધર્મ.

ભાગ્યે ભર્મ ભાગ્ય સૌ ભાગ્યે,

મહા જીવમ.

૨૪ હલામણુ જેઠવો અને સતી સોન

ધરી શકે નહીં ધરા શેષ કુકર્મ રહેશે કલેશ.

ન ધરમનો લેસ જરૂર જણાયે.

મહા જીવમં

ધર્મ સંકટ પડ્યો તે મારે શીર બન્યો શું અધીર,

બેઠાય શરીર વ્યાકુળ જીવ થાયે.

મહા જીવમં

વિરજી—મહારાજ આ શોક કરવાથી શું વળવાનું છે એવો

જીપાય શોધો કે પાપીના મુખમાં ધુળ પડે.

હલામણુ—જી વીરજી આ શું બોલે છે, મારા ખીતાબી તે શું

મારા શત્રુ ગણાય ? કદી નહીં સાંભળ.

સોરઠો.

બદલે બીજા લોક, બરડો બદલે સહિ.

કુળને લાગે ખોડ, હીલું કરે હલામણુ,

ગીતી.

વિકટ ધરમ સંકટથી ઉર અકળાએ અતિ વ્યાકુળ થાએ,
અધવચ જીવ અશકાએ રજું નહિ જાએ, (પડદો પડે છે,)

પ્રવેશ ૭ મો.

રક્ષણ બાલંભા રાજસિંહનો મહેલ.

પાત્ર—રાજસિંહ, રાણી, ઘણી પાછળથી સોમદેવ.

રાણી—પ્રવેશ ! હજી સુધી પેલા ગેર મહારાજ કેમ નહીં

આવ્યા હોય ?

રાજસિંહ—પ્રીયે ! આજ કાલના રાજકુંવરો વિદ્યાર્થીન વીરોષ

જવામાં આવે છે. તો સમસ્યા જલ્દી પુરી ક્યાંથી થાય એટલે વીલંબ થયો હશે પણ હવે આજકાલમાં આવવા જોઈએ.

રાણી-વહાલા મને પણ એજ ચિંતા થયા કરે છે. નિદ્રા પણ આવતી નથી, સારા કામને સો વીધન.

રાજસીંહ-અરાબર છે પ્રીયે ! તમાર કહેવું પરંતુ આપણી ધારણા શું કામની, જગકર્તા જગદીશ્વરે જે કાર્યનું નીશ્ચીત કરી રાખ્યું હશે તેજ થશે જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી તપાસ કરો કે ચૌદ બ્રહ્માંડ પત્તી રામચંદ્રજીને ખબર નહોતી કે સવારે રાજ્યાભિષેકને બદલે વનવાસ જવું પડશે. પાંડવોને ખબર નહોતી કે ધ્રુત રમવાથી રાજ્ય હારી જમશું દશરથ રાજાને ખબર નહોતી કે નીચ કેડે આવું વચન આંતરે પરંતુ દેવ દોષ ભેતોજ નથી; માટે તેનો વ્યર્થ હર્ષ અને સૌક શું કરવો.

રાણી-સ્વામીનાથ ! અમો અબળાના હૃદય નીર્બળ હોય છે જેથી સ્વાભાવીક સંકલ્પ થયા કરે છે.

દાસી-મહારાજા જોરમહારાજ પધારે છે અંદર આવવા રજા માને છે. આજા છે.

રાજસીંહ-દાસી જલ્દી અંદર લાવ (દાસી જાય છે) પ્રિયાને પ્રસન્ન ચાલતો હતો તેજ પ્રત્યક્ષ રજુ થયું.

સોમદેવ-પણી ખમા બાલંભાના મહારાજાને

રાજસીંહ-પધારો મહારાજ શા ખબર છે ને ક્યાં ક્યાં ફરી આવ્યા તે સવીસ્તાર હકીકત કહો.

સોમદેવ-સાંભળો મહારાજા દેશદેશ રાજે રાજ જોયા પરંતુ

તારા મનની હિમેદ બર આવી નહીં, છેવટ હું પણ કંટાળી મચો ને સંન્યાસ ગ્રહણ કરવા જંગલમાં જવા વીચાર કર્યો રસ્તામાં ધુમલી શહેર આવ્યું જેમાં હનુમાન વંશના જેઠવા રાજા રાજા કરે છે ત્યારે વીચાર થયો કે ચાલ આ રાજાને પણ જોતો જાઉં ત્યાં જમ સમસ્મા બતાવી કે તુરત સીયાજી મહારાજાએ પુરી કરી અને સાઈ માન આપ્યું વાહ વાહ શું રાજાની સમૃદ્ધી ને શું મહારાજા પોતે અન્નદાતા શું વખાણ કરવા અત્યાગ્રહે ઘણી આનાકાનીએ આવવા રજા મળી કે તુરત રવાના થયો, અને આપની સેવામાં હાજર થયો,

રાજાસીંહ-ત્યારે મહારાજા આપને પણ બહુ પરીશ્રમ પડ્યો હીક છે. મહેનત તમોને મળશે.

સોમદેવ-અન્નદાતા એ શું બોલ્યા આપનું તે હું મારું પોતાનું જ સમજું છું તેમાં પરિશ્રમ શાનો ? આપનું હું પણ ખામ હલામ કરવું તે અમારું કામ છે.

રાજાસીંહ-બહુ સાઈ પણ લગ્ન માટે શું નિશ્ચય કર્યો છે.

સોમદેવ-મહારાજા વળી તેને તે વિલંબ હોય ખાંડુ પણ સાથેજ લાવ્યો છું તમો તૈયારી કરો એટલે બસ થોડો આ સમયના પુત્રી કરેલ (આંધે છે.)

રાજાસીંહ-હીક તમો હવે ઘેર જમ જમીને આવો એટલામાં હું પ્રધાનને બોલાવી લગ્ન સામગ્રી માટે વરધી આપું છું.

સોમદેવ-બહુ સાઈ અન્નદાતા પણ સાથે આવેલ મીઠામાનોને માટે ઉતારા વીગેરેનો બંદોબસ્ત કરાવો.

રાજાસીંહ-હાસી હું સેનાપતી બાદને કહે આવેલ મીઠામાનોને

સારો હિતારો તથા આગલા સ્વાગતા સારી રીતે કરવા મહારા-
જાએ કુકમ કરેલ છે.

દાસી—જેવી આગા (જાય છે)

સોમદેવ—ઓ મહારાજા હું પણ રજા લઉં છું.

રાજસિંહ—હા ખુશીથી પધારો (જાય છે) પ્રીતે ! હવે
જલ્દી લગ્નની તથ્યારી કરવા માંડો પણ બહેન નથી દેખાતાં
ક્યાં ગયા છે.

રાણી—ફરવા ગયાં હશે ? પાર્વતી જા આ સમસ્યા લઈ
બહેનને આપી આવ.

પાર્વતી—જેવી આગા (લાંબાને જામ છે)

રાણી--પ્રાણેશ ! પધારો ભોજનશાળામાં ભોજન તથ્યાર
છે દાસી ક્યારની રાહ જુએ છે.

રાજસિંહ—હા આજે પ્રીતે . (ખાંડે જાય છે)

પ્રવેશ ૮ મો.

પાત્ર—સોન સખીયો ને પાછળથી પાવતી.

સોન—વાહ રમ્ય જામ, લક્ષ્મીએ તમે તમારા પ્રીત તમને કેવી
ખારથી લપટાઈ રહી છે, હલ્લામણુ તથા જેવી કેમજ નહીં.

લક્ષ્મી—બા ઘેલા બની જતા નહી હો. ધીરજ ધરો હવે થોડા વખતમાં તમે પણ જામ લતા બની ચંપા સાથે ચેનમાં પડશો સમજ્યાને ?

સોન—જો લક્ષ્મી મરકરી શરૂ કરી કે હું તો આ કુદરતે બનાવેલ વૃક્ષ અને વેલીયો સમીપે વીચાર કરી આનંદ લઉં છું ત્યાં તને મરકરી મુજે છે ખરું કે ?

લક્ષ્મી—ના બા ના મરકરી ક્યાં છે હું પણ કુદરતનેજ કહું કે તમારું કાર્ય ક્યારે ઉદય થશે.

સોન—એન છોડ વાત ચાલો જગતજનુની આરાસુરીના દર્શન કરી ઘેર જઈએ માણુશ્રી રાહ જોતાં હશે.

લક્ષ્મી—પધારો બા દેવાલયમાં હું પ્રુપ્ત લઈ આવું છું.

સોન—(દેવાલયમાં જઈ) હે જગતજનની જુગદંબા આરાસુરી તારી દીનબાળા સામે દ્રષ્ટી કરઃ માયાળુ માતા જેને આ દેહ અર્પણ કરવી છે, જેની સેવામાં ઉમર બતીત કરવી છે તે સદગુણી મને તોજ સુખ નહીં તો કુમારીકા વ્રત શું ખોટું પરંતુ તે જો તારી રહેમ દ્રષ્ટી હોય તોજ મળી શકે.

શાફલ વિક્રીડત છંદ.

હે અંબે ! મહીષાસુરી ગુણ બરી
જો દાસી સામુ કરી,
વિખ્તો સર્વ હરી મને સુખ કરી,
દેજો સુખની ધડી,

માયું દમું ફરી મુખેથી ઉચરી
આજ્ઞા તમારી ધરી
આપો તો કરણી કરી પતિ ગુણી
ના આપી દેશો ચરી.

લક્ષ્મી-સ્યો બા આ પુષ્પ હવે જલદી આરતી કરી ત્વો
કારણ કે વખત વધારે ગયો છે માતૃશ્રી ઉતાવળા થતા હશે.

સોન-પરાપર લક્ષ્મી આજે આપણે માતૃશ્રીને કહ્યું પણ
નથી. જેથી રાહ જોતાં હશે પરા લાવ અરતી.

લક્ષ્મી-સ્યો બા (આરતી પ્રગટીને આપે છે)

સોન- (રઘુપતી રામ રૂઢમાં રહેજેયે એ રાગ)

નમું જુગદંબા રૂદ્રની રાણીરે, જવાળામુખી પ્રગટ જુગ જાણી
હું છું બાળ અબલ કદ સાચોરે દુખલડાં તમામ નસાવોરે
પડું પાય પ્રસન દેવી થાઓ નમુ જુગદંબા રૂદ્રની રાણીરે,
ભવસાગર છે ભય કારી ચાકુ હાંટવાં હોડી મારીરે
ઢેળે સદગુણી મુજને સુખાણી નમું જુગદંબા રૂદ્રની રાણીરે
જેના હાથમાં તનમન દેવુરે સદાકાળ જેને સંગ રેવુરે
તે મુરખ મને તો દુખ કેવું નમું જગદંબા રૂદ્રની રાણીરે.
માટે આજ મુજ અરજ સ્વિકારો વિપ્રરેશ્વરી બેળે તારીરે
મને કરજો કાવીદની નારી નમુ જગદંબા રૂદ્રની રાણીરે

હે મહીસાસુર મહાની ! તું સેવકાની પ્રતીપાળ છે તારા
બકતોને સંકષ્ટ તેને તુ પોતેજ માને છે તો આ બાળા અત્યારે
દુખ મોઝદમાં હુણે છે તેને તારનાર તારી શીવાય અન્ય સમ-

થ' નથી માજી મારા તમામ કળે દુર કરી સુખનો શુધ્ધ ઉદ્ધ કરો.

લક્ષ્મી-કેમ બા પુજન થઈ રહ્યું તો રથ તથ્યાર કરે

શોન-હા બેન પુજન થઈ રહ્યું રથ તથ્યાર કર.

લક્ષ્મી-અહુ સાર બા (આલ્યા બા છે ત્યાં) આ બુવે તો ખરા પાર્વતી કાંઈક ઉતાવળી ચાલી આવે છે લાગે છે ઉમંગમાં કંઈ નવીન ખખર હશે.

પાર્વતી-[પ્રવેશ કરે છે બાઈ સાહેબ વધામણી લાવી છું

શોન-શાની વધામણી-પાર્વતી ?

પાર્વતી-બા આપનું વેવીશાળ ધૂમલીના મહારાજ સીમાજી સાથે ક્યું તે સમસ્યા પણ તેણે પુરણ કરી લ્યો આ સમસ્યા [પોતાની પાસેથી કાગળ આપે છે.

શોન-(વાંચીને) મારા પ્રાણથી કાંઈ વીરોધ વહાલી પાર્વતી આ વખતે તે મારા બળતા રહ્યને વીરીરૂપ બની શાંત ક્યું છે તેના બહલામાં મારાથી કાંઈ પણ આશી શકાય તેમ નથી તોપણ

રાજ-મારા પ્રાણથી વહાલી પાર્વતી

મારી પ્રાણ ખારી પાર્વતી બહે આવી તું અહી

ખારા નાથ તણા પ્રાક્રમનો પત્ર આ લઈ- ૨૬

આનંદ મારા ઉદમારે રાખી ન સમાધિ આજ

મનવાંછીત મુજને મન્યું મારા સિખા સર્વ મનર-બહે

બાહ્ય ઉચ્ચો આજનોર મુજ મુજ સ્વરૂપ

એ વસ્ત્રો મોતી તણા મારે આજનો દીન અનુપમ-બહે

અજવાળામાં આવીયુંરે આ ધણી જન્મત તમામ,
સુખ દેખુ સહુ ઠાઠમાંહી દુઃખ દેખું નહિ નામરે-ભલે.
આપું છું ઇનામમાં લે આ હાર અમુલ્ય.

આ દુનિયામાં અન્યને નહિ તેવડું તારે વૃત્તરે-ભલે,

એન આ મારો હાર તને ઇનામમાં આપું છું વળી વખત
આવે જોઇ લઇશ.

લક્ષ્મી--કાં બા માઈ કહેવું સાચું ઠ્યું ને હવે તો
શાંતિ થઇને ?

સોન--એન સમસ્યા તો પુરણુ થઇ તે આનંદ થયો પરંતુ
હૃદયમાં રહેલ પરમાત્મા સાક્ષી પુરતા નથી કે આનંદ થાય
કદાચ સમસ્યા કોઇએ પુરણુ કરી હોય ને નામ કોઇનું હોય શી
ખાતરી રજવાડાના વિશ્વાસ નહિ.

લક્ષ્મી--ઓહોહો બા તમે તો આવાંજ રજાં કે બિચારા
માતપિતાએ આપના કહેવા પ્રમાણે કર્યું છતાં છેવટ તો જીતી
આપના કહેવા પ્રમાણે કર્યું છતાં છેવટ તો જીતીઆજ, કે ?

પાર્વતી--બા ખાંડું પણ સાથેજ આવ્યું છે, હવે ચાલો
માતૃશ્રી આપને બોલાવે છે.

લક્ષ્મી--બા હવે છાનાંમાનાં રહેજો. જલ્દી લગ્ન કરવા દો કે
અમે પણ બે દીવસ લઢાવો લઇએ.

સોન--લક્ષ્મી મૈનંતા ધારણુ કેમ કરી શકું જ્યાં સુધી માઈ
હૃદય કણુલ નહિ કરે ત્યાંસુધી મારાથી કણુલ કેમ કરાય જેને આ
દેહી અપણુ કરવી છે તે વગર વીચારે કાઈ બની શકે

કાલે વિચારીએ કરતાં સગાઈ
 તન મન ધન જેને સોંપવું બાધ-ટક
 પાલટીએ લઈ અન પદાર્થ
 આતો કરમ સંગ જાએ જડાઈ-કાન
 રહીને અનએ જા ચપલ ધરી,
 જીવવું જમમાં અને દુખદાઈ-કાન.
 મુખ દુખનો કરવો જેને સાથી
 શુન રહો રાખીએ મનમાંથી-કાન.

લક્ષ્મી—હીક બા તમો તો તમારૂં ધાયું કરવાના તેમાં કોઈનું
 કહેવું શું કામ આવે બીયારા માતાપીતા પણ આ વાત સાંભળી
 નારાજ થશે.

સોન—લક્ષ્મી માતાપીતા તો વેવીશાળ કરી આપે પરંતુ હોડા
 બીયાર ના કરે ને પાછળથી તેના ફળ દીકરાઓને ભોગવવા
 પડે સમજ્યાને ?

લક્ષ્મી—બહુ સારૂ બા ચાલો રથ તૃપ્તિયાર છે (જાય છે)

પ્રવેશ ૯ મો

રથજી—રાજસિંહનો મહેલ.

પાત્ર—રાજસિંહ, રાણી, સોન, દાસી, સોમદેવ, વીગેરે

રાણી—રાસી હજી સુધી બહેન કેમ નથી આવ્યા ?

દાસી—બાપ સાહેબ હેં સમરયા દમ ચાલી આવી ને તેઓ પાછળ આવતા હતાં બુઝો આવ્યા.

શોન—માતૃશ્રી અભીનંદન કરેં છું.

રાણી—કલ્યાણ ખેટા તારી બનાવેલ સમરયા કુમલીના મહા-રાજા સીયાજી જેઠવે પુરી ખાંડુ પણ સાથે આવ્યું છે તો હવે તારા પીતાશ્રી લગ્નની તક્યારી કરવા કહે છે.

શોન—માતૃશ્રી સમરયા પુરણ થઈ તે ખરું પરંતુ મને શંકા રહે છે, તો ખાંડાથી લગ્ન કરવા મારી ઇચ્છા નથી, પરંતુ સમરયા પુરણ કરનાર પોતે અહીં પરણવા આવે તે વખતે હું બીજી સમરયા બતાવું ને તેનો ઉત્તર આપે તો મને પાણી ગૃહણ કરવાને કોઈ જાતની હરકત નથી.

રાણી—સોન તું દીવાની તો નથી ને ? તારા કહેવા મુજબ સમરયા લઈ રજવાડાઓમાં મોકલ્યા તે બીયારો મહા મુશીબતે સમરયા પુરણ કરાવી આવ્યો તો તેને પણ જસને બુતીયાં, ક્ષત્રી-ઓમાં આવી પુત્રીઓ સ્વછંદ પણે વર્તવાવાળી કોઈ નહોતી જોઈ હવે તો તારાથી અમો છેક કાયર થઈ ગયાં.

શોન—માતૃશ્રી કોઈ શામાટે કરો છો તમો તમારા સુખમાં રાજી છો કે દુઃખમાં જો સુખમાં રાજીહો તો મારા ધારવા પ્રમાણે કરવા દ્યો પછી આપની મરજી.

દાસી—બા મહારાજા પધારે છે (રાજસીંહ આવે છે)

રાણી— પ્રાણેશ અભીનંદન કરેં છું.

રાજસિંહ—સ્વસ્તીતુંબ્યં. પ્રીયા કેમ પ્રિયા સોનબાને સમસ્યા વંચાવી.

રાણી—હા સ્વામીનાથ વંચાવી પરંતુ પથ્થર માથે પાણી જેવું થયું.

રાજસિંહ—કેમ પ્રિયા આવું બોલવાનો ભાવાર્થ શું છે.

રાણી—સોન બા તો કહે છે મને સમસ્યામાં શક રહે છે, જેથી હથેલાળે લગ્ન કરી ફરી પ્રશ્ન પુછી ખાતરી કરીને પાણી ગ્રહણ કરીશ.

રાજસિંહ—ભલે બેનનો એવો વિચાર હોય તેમ કરીએ,

દાસી—મહારાજ ગેર આવ્યા છે અંદર રાજ માટે છે શી આગા છે.

રાજસિંહ—ખુશીથી આવવા દે.

દાસી—જેવી આગા (દાસી નય છે).

સોમદેવ—જય શાઓ મહારાજનો કેમ મહારાજને હવે લગ્નતા માટે શું વિચાર કર્યો. સારા કામને વિશ્વવ્યવસ્થા અટકાવવાથી હજારો હરકત આવી પડે માટે જલદી બને તો વધારે ઉત્તમ ગણ્યામ.

રાજસિંહ—મહારાજ તે કહેવું જરાબર છે પરંતુ સોનબાનો વીચાર એવો છે કે હથેલાળાથી લગ્ન કરી ફરી પરનોતરથી પરિક્ષા કરવી ને ત્યારબાદ પાણી ગ્રહણ કરવું આવે વિચાર છે.

સોમદેવ—હેં હેં હેં મહારાજ આતે તમે શું બોલો છો રાજબોના ખાંઠા આવ્યા પાછા ફરતા હશે કે ? શું મારે તમારે

ક્રમોત કરાવવું છે કે શું ? મારી બધી મહેનતના માથે પાણી ફેરવવા કેમ તમ્યાર થયા સોનખાતો છાકરું છે તે શું જાણે તમે તમારે તમ્યાર કરોને.

શોન—મહારાજ ! કોધ શા માટે કરો છો હું વીના પરી-ક્ષાથી પાણી ગ્રહણ કરનાર નથી વળી તેમાં તમારી મહેનત શું માથે પડવાની છે હું કાંઈ પરણવાની ના કહેતી નથી તમે શીદ મુગ્ધઓ છે ?

સોમદેવ—ના નહી ત્યારે શું શીંગડાં અમે જાણતા હતા કે રાજ્યોના કામમાં કદી જશ મળેજ નહી ને થયું તેમજ ઠીક તમે જાણો ને તમાર કામ જાણે હવે હું મેંદું ખતાવવાનો નથી હશે આ નીમીતે મારું મત્યુ માંડ્યુ હશે નહી તો આવું કામ હાથ લઉં શા માટે.

શોન—ગુરજ આવો ખોટો કોધ કરી મારા પીતાશ્રીને શર-મીદ શા માટે કરો છો. મારે આખી જીંદગી નીરગમન કરવી છે તો વીના વીચારે એ કાર્ય કદી નહીં અને.

રાજસિંહ—મહારાજ તમે સોનખાને લખને ત્યાં જાઓ ને પછી બેનની મરજ મુજબ પરીક્ષા કરી પાણી ગ્રહણ કરે અમારી રજા છે.

સોમદેવ—(સ્વાગત ઠીક છે જવા દ્યો. ત્યાં પછી હું જોઉં ને એ છે કે ગમે તેમ તો કરી ખેડો પાર) બસે મહારાજ બેનની મરજીનુંતેમ હોય તો મારી ના નથી. ચાલો કરો તમ્યાર હું ઘેર જઈ તમ્યાર થઈ આવું છું.

રાજસિંહ—બસે ખુશીથી જાઓ. (જાય છે) બેન તમે

પણુ તમ્યાર થાઓ ને તમારી બન્ને દાસીયોને સાથે લઈ જાઓ ને પાછા ફરેલના સમાચાર મોકલો.

સોન—જેવી આજ્ઞા (સોન જાય છે).

રાજસિંહ—પ્રિયા મારે કચેરીમાં જવાનો વખત થયો છે માટે રજા છે ?

રાણી—પધારો પ્રાણેશ (રાજા જાય છે.

સોમદેવ—હ્યો ચાલો બા રથ રવાના કરો.

સોન—મહારાજ તમે ચાલતા થાઓ હું જરા અંબાજીની સ્તુતિ કરીને આવું છું.

સોમદેવ—બહુ સારૂ બા (માણુસોને) ચાલો રવાના [સૌ જાય છે ને સોન સ્તુતિ કરે છે.]

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—ધુમલી સીયાળનો ખાનગી મહેલ

સીયાળ—સોન સોન શું તમારો અમતકાર ? શું તારામાં વશીકરણ કે શું મોહની મંત્ર કે પ્રાણુ પરવશ કરી દીધા સંદર શયન જીવન તારા વિષુ રમજાનવત બજાય છે, દિવ્ય-

માન રંગમહેલ ઉજડતો આભાસ કરે છે ખાન પાન વીસ
સમાન લાગે છે તારા કમળ મુખનું દર્શન થશે ત્યારે કેવો આનંદ
થશે તે અનુભવી શકાતું નથી.

અદીઠ પ્રિયા વશી અંતર મારે;
મુજ મન એ વીણુ અન્ય ન ધારે-ટેક,
એ મદીરાક્ષી તણો કર મુજને,
શુભ મધુ પાન કરાવશે ક્યારે-અદીઠ.
કે દીન વાણી પીયુષને પુરે,
મુજ મન પ્યાસી વપીહને તારે-અદીઠ.
કામની કામની વૃત્ત્ય એ ભાવની,
જામની કેદિ જગાવશે પ્યારે-અદીઠ
એ દીન કેવો હવે મુખ રૂપી,
જે દિન સોન આવશે ઉતારે-અદીઠ.

અરે પણ સુખમાં સુખ નેન દુઃખમાં દુઃખજ માઈ જેમ
જેમ અર્ધાઈ મન મળવાને તલપે છે તેમ તેમ ગોર મહારાજ
પણુ વિશેષ દિવસો વ્યતીત કરતા જાય છે પણ રખેને પોક-
જતો પ્રકાશ ના પામ્યું હોય (વિચાર કરો) અરે નાના
અમારા બે શીવાય ત્રીજો માણસ એ વાત જાણતો નથી. તો
ભય શાનો પણ મહારાજની અવગી ઉપર બે દિવસ થયા
તો હવે આવવા જોઈએ.

(સામે જોઈને અરે વાહ વાહ જેની રાહ જોતો હતો
તે પધાર્યા તો ખરા) કેમ મહારાજ શી ખબર છે.

સોમદેવ—મહારાજ વળી ખીજ ખખર હોય કે અહિં હથેલાળે પરણવા તેણે ઉત્કંઠા બતાવી જેથી સાથે લગ્નને આવ્યો પણ જલદી કરો તેને ઉતારા માટે ગોઠવણ કરો પણ જો જો ઉતારો એવો મળવો જોઈએ કે કોઈ માણસ પણ ત્યાં જઈ શકે નહિ એટલે આપણું કામ ફતેહ થાય બાદ પછી હરકત નથી.

સીયાળ—જાઓ ત્યારે આ ચાવીઓ લઈ આપણો બહારતો હજા ખાવાનો મહેલ ઉધારી તેમાં ઉતારો આપો એ તે કાલેજ દુરસ્ત કરાવી રાખ્યો છે (ચાવી આપે છે.)

સોમદેવ—બહુ સાર મહારાજ જાઉં છું (જાય છે)

સીયાળ—વાહ વાહ હવે બેડો પાર શાખાશ છે એ ગોર મહારાજને કે મારા માટે તેણે પુરો પરીશ્રમ લીધો પણ હવે મારા ખાતગી માણસોની ત્યાં ચોકી રખાવું કે કોઈ અજાણ્યું આવી વાતચીત ના કરે નહિ તો જો હલામણુને ખખર પડશે તો વાત વણસી જશે ચાલ તેનો બંદોબસ્ત કરે (જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થળ—નદા કિનારે.

પાત્ર—સોનની દાસી લક્ષ્મી તથા હલામણુની દાસી સંધા
[બંને દાસીઓ નજીકમાં બેઠાં ઉતારી પાણી ભરે છે.]

લક્ષ્મી—અરે બાઈ જરા આંખો ઢિલાડ જોને છાંટા પડે છે. મારા બાઈ સાહેબ સોનબા માટે પુજનનું પાણી છે તેમાં તું છાંટ નાંખી બગાડે છે મદમાં આંધળી બની ગઈ લાગે છે.

રાધા—જોને રાંડ છટેલ શરમાતી નથી બોલતાં મદ હોય તો ક્યાં તારો ઉછીનો. લીધો રાંડ તારી બાઈ તેમા મારે શું જો વધારે બોલી તો હાડકા ખોખરા થશે સમજીને ?

લક્ષ્મી—જા નીચ કુલટા તું મારા હાડકા શું ખોખરા કરનાર હતી રાંડ પરાયું બાઈ હરામની દાનતે રાખી મસ્ત થઈ ફરોને બહાર કહીઆ કરવામાંજ સુરીઓ મણુઓ;

રાધા—જા જા રાંડ તારા બાપનું અનાજ નથી ખાતા બળતરા ચતી હોય તો નાખ રાઈને મીઠું આંખમાં.

લક્ષ્મી—નીચ હવે સંભાળીને બોલજો હો સમજીને,

એલી બાનડી જોને તું.

આશું બોલે એલી બાનડી અજણુ વધારે ના વદીશ હવેરે.

તારા બોલ લાગે મને તીખાં બાણુ વધારે ના વદીશ હવેરે.

જેવી છું તેવી જણાય છે જરૂર વધારે ના વદીશ હવેરે.

કાળા કરમની કરનારી કુર વધારે ના વદીશ હવેરે.

મને લાગી, અંતરમાંહી લામ વધારે ના વદીશ હવેરે.

તાર મુખ મને લાગે દુખદામ, વધારે ના વદીશ હવેરે.

હવે બોલી જોજો રાખ્યા વિના સુત, વધારે ના વદીશ હવેરે.

તોડું તળાવેથી જીભ તારી પુત વધારે ના વદીશ હવેરે.

૪૦ હલામણુ જેઠવો અને સતી સોન

રાધા—ઝાય તારો બરો રાંડ જાણે છે કે હું કોણ છું
વળી તારી બાઈ તો પતીવૃતા જેઠ એતો દુનીયાને દેખાડવાનું
સમજી અમો તો બધી વાત જાણનારા રાંડ કેને સમજાવે છે.
તમારો દમાદમ બધો ઠીક છે. સાંભળ—

જેઠ જેઠ તારી શિખામણુ સોન, વિવેક તો વંચાશે હવેરે
કહે ડેણને મોઢે તું ડેણ કોણ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે.
ભણી ગઈ પણ ગણી નથી લેશ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે
કરી જાણે નહિ ગુણ તણું મુલ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે.
જણે મુરખ ગણીને સમવુલ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે.
પતિવૃતા મહી શીર લેશે પાંપ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે.

સોરઠો.

બાંધી મુઠી કાખની ઉઘાઠી વા ખાય

હલામણુ દુવા પારખે, સોન સીયાને જ.

(આટલું બોલી બેઠું લાઈ ચાલી જાય છે.)

લક્ષ્મી—હાય હાય શું આ કુટલાએ આ વાત કરી તે સાચી
હશે અને એમજ હોય તો અમારી શી વલે થશે એ
પાપીના હાથથી કેમ છુટીશું હાય હાય અંબેમાં હવે સહાય
કર ચાલ મારી બાઈને જઈ ખજાર આપું (રોતી રોતી જાય છે)

પ્રવેશ ૩ નો.

સ્થળ—સોનનો ઉતારો.

પાત્ર—સોન પાર્વતી, લક્ષ્મી, સોમદેવ સીયાદાસી વિગેરે.

પાર્વતી—આ કેમ તમે મુંઝાણને બેસી રહો છો અહીં આવ્યા બાદ તમારું શરીર કૃશ થતું જાય છે, મુખની દિવ્ય કાન્તિ મહા મનોહર નીલોત્પલ કમલ જેવા સ્યામ ભાસતી જાય છે તેનું કારણ ?

સોન—બેન ! મને બીલકુલ ચેન પડતું નથી, અદા ! વીચાર દધીમાં ડાહ્યા કરું છું. તમામ સ્થળ દુઃખમય ભાસે છે.

નથી મુજને સખી આ સહુ ગમતું
વિવિધ વિચારમાં મુજ મન ભમતું,
અંદન ચીત ચલિત કરે છે.

અંતર અગ્નિ બની તન દમતું,

નથી૦

સેવતિ નારી હરે સુખ સધણું,

પુષ્પ સુંઘેથી નથી દુઃખ સમતું

નથી૦

સુખ ઉપચારથી શાંત નથી.

મન વિરકત વાશિષ્ઠિમાં રહે રમતું

નથી૦

નો પાર્વતી, લક્ષ્મી કેમ રાતી ચાલી આવે છે.

[લક્ષ્મી આવે છે] કેમ લક્ષ્મી શા માટે રૂવે છે તને કોઈ લડયું કે તકરાર થઈ જાય તે જાણી કહે.

લક્ષ્મી—શું કહું બા, એક નીચ ખાનડીના બોલથી મારા ઉરમાં જવાળા પ્રગટ થાય છે કહેતાં જીભ ઉપડતી નથી.

સોન—બહેન! શા માટે મુંઝાએ છે, જે હોય તે જલ્દી કહે.

લક્ષ્મી—સાંભળો આ—

સોરઠો.

બાધ મુને ખાતી વઢી, નદિએ બરતાં નીર,

એક વચનને કારણે, શોસાયું માંડે શરીર.

સોન—બેન! શું એવું વચન કહ્યું તે કહે.

લક્ષ્મી—

શું કહું વાત.

શું શું કહું વાત વિસ્તારીને કહેતાં જીભ કપાય;

નિર્લજ્જ લોંડીના બોલથી ઉર કરોધ ન માય—

૨૬૦

મરજી મુજબ મદ છક વઢી દુષ્ટ વચન અપાર.

કુબુદ્ધ કહ્યા વળી આપને માર્યો વચનનો માર—શું કહું.

સમસ્યા પુરણુ કરે જે ઘણી તેને જાણે છે ઠાણ.

વણુ સમજી વર થાય છે નથી વાતમાં મોણુ—શું કહું,

સોન શિયા ધરમાં જશે જે છે આપને તુલ્ય,

ખોશ હલામણુ હીરલો જીવ આવશે જીવ—શું કહું.

સોન—હાય હાય દાસી, નીજ પાંડિતે આવો વિશ્વાસઘાત કર્યો. જે કદાપી ઇશ્વરે મને અહિં આવવા મતી ન આપી હોતો નકી મને જીવ થાપ ખવરાવત પણ દીક છે સત્યનો ખેલી છે.

પાર્વતી—જુઓ નીચે પાંડિત આવ્યો.

સોમદેવ ! કેમ બા ઉતારાની સોઠ સારી છે તે મહા રાજ્યે કહેવરાવ્યું છે કે ચીજ રકમ જોઈએ તેના માટે બીલકુલ મુંઝવું નહી, તેઓ લાચાર છે કે— લગ્ન થયાં પહેલાં તેઓ આવી શકે નહીં પરંતુ તેનું મન તો અહીંજ છે સમજ્યાને.

સોન—નીચ, નીમકહરામ, પાપી ચંડાળ, કૃતધ્વી તાર કાળું મોઢું શું લઈને આવ્યો છે. વિશ્વાસઘાતી, પીતાને પત્ની બનાવતાં ધર્મિરનો જરાપણુ ડર ખાધો નહીં? હલામણુ જેવા પત્નીનો ત્યાગ કરાવી સીયાળ સાથે પાણીમહણુ કરાવવા તૈયાર થયો નામ તું રૌ રૌ નરકનો અધીકારી બનીશ, તમામ સુખથી વીમુખ થઈશ નીચ લક્ષ્મીની લાલચ ધરી આવા કૃત્ય કરી સ્વર્ગના સુખ પર નરકનો બોકતા બને છે.

ધીક ધીક તને નીમક હરામ.

ધીક ધીક તને નિમકહરામ, બતાવીશમાં સુખ મને રે

કર્તુ વિશ્વાસઘાતી તે ખુરં કામ બતાવીશમાં

લલચાણો દુષ્ટ લક્ષ્મીને કાળ

બતા૦

શર્ધ કલંકિત વિદ્યા તારી આજ

બતા૦

આવું આવરતા ભયકારી કર્મ

બતા૦

નીચ નાવી જરી તને શર્મ

બતા૦

પાપી પત્નીવૃત મારે ભંગ

બતા૦

શું ચડત તને મુજશ્ચનો રંગ

બતા૦

મુજ સસરા સિયાળ પિતા વૃથા

બતા૦

તેને પત્ની વું કરવે હર્ષ બુલ

બતા૦

હા હા નીચ તું તો નરકે પડીશ

ખતાં

આવાં કાળાં કામ ફરી ન કરીશ.

ખતાં

સોમ—અરે બા પણુ તમને આવી ખોટી વાત કેણે
કરી હું તમારું જીવં કરવામાં રાજી હોમશ કે ?

સોન—તીમકહરામ વીશેષ બાપણુ તારું રહેવા દે તારું
કાળું દર્શન વધારે વખત કરવા ઇચ્છતી નથી દાસી જ તોને ધકકો
મારી બહાર કાઢ.

સોમદેવ—ઠીક છે યાદ રાખજો કે મારા અપમાનું ફળ તને
કેવું મળે છે કેણુ હલામણુ પતી ચામ છે કે સીયાજી.

સોન—જ તારાથી બને તે કરજો દાસી માર ધકકો.

(દાસી ધકકો મારે છે સોમદેવ જમ છે.)

સોન—હાય હાય હાય દાસી હવે શું કરે હાથથી કેમ છુટવું

લક્ષ્મી—બા ધીરજ ધરે સહ સારા વાના થસે જો ખખર
ન પડી હોત તો ઢિપાય નહોતો પણુ હવે શીકર નથી.

સીયાજીની—દાસી (પ્રવેશ કરી) બાપ સાહેબ મહારાજ
સીયાજીએ આ સજાગાર મોકલ્યો છે તે ધારણુ કરો.

સોરઠો.

શુંડી બયો સજાગાર મને સીયાનો શોભેજ નહીં,

હલામણુ મુજ બરથાર સીયો અમારો સાસરો.

સી. દાસી—આ હલાણુણું નામ મુકો ને સીયાજીનો
સજાગાર ધારણુ કરો તો સુખી થશો નહીં તો દુઃખી થશો.

સોન—જ નીચ દુખને સુખ દેખાર વીધંબર વીના કેણુ
સમર્થ છે જ તારા નીચ રાગથી જરાપણુ ડરતી નથી.

સી. દાશી—બાઈ આટલો બધો મીઠાજ રાખી મને ધક્કો મારો છે. પણ તેનાં ફળ તમેને મળશે અમારાજ હાથમાં છેવટ રહેવું પડશે સમજ્યાને.

સોન—જાને સમજાવવા વાળી, લક્ષ્મી જુએ છે શું એ રાંડને ધક્કો માર દાદરેથી નીચી પાડ કે ફરી વખત અહીં આવવાની સત્તા ના રહે.

સી. દાશી—ચાહ રાખજો બાઈ કે આનું પરીણામ શું આવે છે જ્યારે મહારાજના ઘરમાં આવશે ત્યારે પછી તમેજ અમારી લાચારી ભોગવશે.

લક્ષ્મી—હવે જા નીચ (ધક્કો મારે છે દાસી જાય છે,)

સોન—દાસી લાવ કાગળ ખરીયો કલમ મારા પ્રાણેશને પત્ર લખી ખબર આપું.

દાસી—જેવી આજ્ઞા (લાવે છે સોન પત્ર લખી લક્ષ્મીને આપે છે)

સોન—જા બેન જલદી પત્ર લખ મારા પત્નીને આપી આવ

દાસી—જઈ છું બા (લક્ષ્મી જાય છે)

સોન—પાર્વતી હવે પુજન સામગ્રી તૈયાર કરી લાવ પુજન વખત થયો છે.

પાર્વતી—બા ચાલો પધારો તૈયાર છે (જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ હલામણુનો મહેલ

પાત્ર--હલામણુ અને પછીથી લક્ષ્મી.

હલામણુ--(તકદીર હમારે ઇદના એ રાગ.)

કોઇ ઇલાજ આ ઘડી મુજને મળે નહી,
આ ધર્મ સંકષ્ટા બધી તીર તો જડે નહી--ટેક.

પડું હું પાપમાં વિચારે વાત દુષ્ટ જો,
અપાર કષ્ટ રાહ સુખતો જડે નહીં--કોઈ.

ગણાય પુત્ર પુત્ર પત્ની જેહને,
તે દુષ્ટ વાંછના કરે દિલે ડરે નહીં--કોઈ.

હરી હરી હવે અધર્મ આવી ઉલટયો.

આ કર્મથી આકાશ કાં તુટી પડે નહી--કોઈ.

હલામણુ--સોન સોન સદ્ભાગી સોન કર્મથી પછાત
પડેલ પત્નિને પ્રીતે પાણી પાવાનો વખત ના મળ્યો વહાલિ
વિના દર્શનથી દિવાનો છું બેભાન છું, ખમાર છું, આમ
વીયોગ વન્હીમાં બળવા કરતાં એકદમ શીર છેદન કરવું ઉત્તમ
છે તારા વીના આ કલેવર પ્રાણ રહીત છે શું કરું ક્યાં જઈ
ખીતાશ્રી મારા પુણ્ય ખીતાશ્રી પુત્ર પ્રયે આવો જીલમ અનહદ
અન્નાય ના ઘટે ઠીક છે આપ વડીલ છો આપની સામે
મારાથી એક શબ્દ અસબ્યતા બરેલ બોલાય તેમ નથી ખેર
જેવાં સંચીત.

લક્ષ્મી—(પ્રવેશ કરી) મહારાજ આપને નમન કરું છું.

હલામણુ—કલ્યાણ તમે કોણ છો અને શું પ્રસંગે આવ્યાછો.

લક્ષ્મી—મહારાજ ! હું આપની અર્ધોગના સોનની દાસી છું આ તેનો પત્ર લઈ આપને આપવા આવી છું.

(પત્ર આપે છે)

હલામણુ--[વાંચે છે] શાઆશ સોન તારો અનીવાર્ય સ્નેહને શું તારો મારા પ્રત્યે આવો સ્નેહ છે તો મારા જેવો ભાગ્યશાળી બનીશો કોણ છે.

લક્ષ્મી--મહારાજ પત્રમાં શું લખ્યું છે તે કૃપા કરી મને સંભળાવશો તો આપનો આભાર માનીશ.

હલામણુ--સંભળ લક્ષ્મી.

પ્રાણ પત્ની છો આપ અમારા.

હું છું આપની પ્યારી વાલા

સહીશ દુઃખો દાવાનળ શીરપર,

નહી રહુ તમારી ન્યારી વાલા—પ્રાણ.

ખખર પડી નહોતી પતિ પહેલે,

મુખ હું માનીતી જતી વાલા

સત્ય અસત્ય નહી સમજાવું

આજે હવે દુખી થાતી વાલા—પ્રાણ.

પંડિત દુષ્ટ ત્રેપંચી પુરો

મુજને દુખમાં નાખી વાલા

તો પણ પુણ્ય પતિવ્રત

રાખી ઇશ્વર સાક્ષી વાલા
આજ મુજ પત્ર વિલોકી પ્રીતમ,
દુઃખથી લેજો તારી વાલા.
નહી તો આ દાસી તન તજશે
કહું છું સત્ય પોકારી વાલા—પ્રાણુ.

અરે પણ મારા વીચાર શા કામના જ્યાં પીતાશ્રીની પ્રબળતા ત્યાં પુત્રનું પરાક્રમ પરીપુર્ણ કરવાનો વખત મળેજ ક્યાંથી, ઠીક, લક્ષ્મી આ વખતે એ પ્રેમ મુગ્ધાને મારાથી લેશ માત્ર મદદ થઇ શકે તેમ નથી જેમ પાંખ વીનાનો પક્ષી ગગનમાં ગમન કરવા ઉતકંઠા ધારે પરંતુ નીરર્થક તેમજ પીતાશ્રીની પુર્ણ સત્તા નીચે હું નીર્મોલ્ય છું તો પણ “ સત્ય મેવ જ્યતિ ” ધીરજ રાખવાથી તમામ કાર્ય સફળ થશે પણ અત્યારે નીરૂપાય છું.

લક્ષ્મી—મહારાજ શા માટે નિર્બળ શબ્દો કાઢો છો સૌ સારા વાના થશે વળી ઇશ્વરે એ જોડી આપના માટેજ નીર્મલ છે કારણ કે:—

સોરઠો.

જેવી સોન સુન્દર તેવો હલામણુ હીરલો
ખેતન એકજ પ્રાણુ જુગત જોડ મલી ભલી

હલામણુ—લક્ષ્મી તારું કહેવું સત્ય છે પરંતુ વીયોગનું અસહ્ય દુઃખ મારાથી સહન થાતું નથી પરંતુ લાચાર છું.

લક્ષ્મી—મહારાજ નિશ્ચિંત રહો. સોન હલામણુ સીવાય અન્યને બાત પીતા ગણે છે, હ્યો હવે રજા લઇશ.

હલામણુ—ખુશીયી જા હરખખત લાસી બાપના મને ખબર
આપતી રહેજે કે મારા અધીરા મનને શાંતી મળે.

હાસી—કંઈ ફીકર નહિ મહારાજા જાણ છે.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—સીયાણા મહેલ.

પાત્ર—સીયાણ હાસી ગોર.

સીયાણ--વાહ વાહ જગતનિયાંતા તેં મારે માટે સોન
રૂપી રત્ન ક્યાં હુપાવી રાખ્યું હતું સોન જ્યારે આ મહેલમાં પ્રવેશ
કરશે ત્યારે શું શોખામાં વૃદ્ધિ પામે નહિ અરે પણ અમાર સુધી
દાસી કેમ નહીં આવી હોય [સામે જોઈ અરે આવી ખરી પણ
ચણગાર પાછી લાવી લાગે છે કાંતો પ્રસન્ન નહિ પડ્યો હોય.

દાસી--[પ્રવેશ કરી] દ્યો તમારા દામીના જ્યું આ કામ
અને જો આવી ખબર હોત તો જવાની હા પાડત નહીં પણ
મારા નશીબે મને જુઝાવી.

સીયાણ--પણ છે શું કાંઈ પ્રસન્ન ન આવ્યું કે છે શું
તે કહો.

દાસી--મહારાજા સોનની ફાગલ આશા રાખસો નહિ મને
કશું છે કે તારા રાજા જેવા તો હું તોડકર રાખું છું મારો પત્ની તો
હલામણુ છે તે મીવાય ધણા રાખે કહી મને સખત માર.

માથો કે કેટલાક વીસામા ખાત્રી અહીં પહોંચી હવે ખાટલો ભોગવું તે ઈનામ.

સીયાળ—અરે શું એ નીચ માઈ અપમાન કરનાર કોણુ ? મને કદુ વચન કહેનારને પૃથ્વીપર સુખ ભોગવવા દઉંજ કેમ શું મારા ખ્યારનું પાત્ર તે હલામણુ ભોગવશે કદી નહી. જા તું તારા માટે હું તમામ દવા તથા ખોરાકના બંદોબસ્ત કરું છું.

દાસી—હીક મહારાજા હવે હું જાઉં છું.

સીયાળ—ખુશીથી જા [દાસી જાય છે] અરે પણ આ પોગળ ખુલ્લું કોણુ કયું હશે શું કરવું શું ઉપાય કરવો ખોર મહારાજા પણ પાછા આવ્યા નથી (સામે જોયું) અરે સંભારતાંજ આવ્યા પધારો મહારાજા.

સોમદેવ—માઠા સમાચાર મહારાજા ! આપણને કાંઈ બોલવાની શક્તિ પણ નથી મારા તકદીર સારાં કે એ છેડાએલ સર્પના મુખથી બચીને આવ્યો.

સીયાળ—પણ છે શું કહો તો ખરા.

સોમદેવ—શું કહું માઈ કપાળ કોણુ જાણે કોઈએ પોગળ જમાડી દીધું કે મને બોલાવી દાસીયો પાસે સખત માર મરાવ્યો. ને ધક્કો મારી કહ્યું કે જા નીચ તારા રાજાને કહે કે તારાથી અને તે કરી લેજે.

સીયાળ—ત્યારે હવે શું કરવું તેનું કાંઈ મુલ્યું ?

સોમદેવ—તમે જાણોને તમાઈ કામ જાણે માઈ નામ લેજો નહી આપણને તો ખુબ મળ્યું.

સીયાળ--અરે પણ એમ અને પલાળ્યું તે મુંઝાવ્યા વીના છુટકો. હવે તો દુનિયામાં હો હો થઈ ગયા તો હવે શા માટે કામમાં પછાત રહેવું.

સોમદેવ--ત્યારે એક ઉપાય છે જો અને તો.

સીયાળ--અરે ના અને કેમ ખુશીથી કહો.

સોમદેવ--ત્યારે હલામણુને દેશપાર કરો તો પછીથી આપણી મરણ મુજબ કામ થઈ શકે તે અહીં છે ત્યાં સુધી ઉપાય ચાલશે નહીં.

સીયાળ--પણ કેવી રીતે દેશપાર કરવો.

સોમદેવ--કેવી રીતે શું કહેવું કે તું મને મારવા ઇચ્છા ધારે છે માટે તારું મોઢું ના બતાવ.

સીયાળ--વાહ વાહ બહુ સારી મુક્તિ, ચાલો ત્યારે કચેરીમાં જઈ તે કાર્ય કરીએ.

સોમદેવ--મહારાજ કચેરીમાં જરૂર નથી, અહીંજ ખાનગીમાં બોલાવી દેશપાર કરો એટલે ફળેત ના થઈએ, હવે ફરજ લઈ છું, તમે એ કાર્ય જલદી કરજો.

સીયાળ--ભલે જાઓ હમણાંજ બોલાવી દેશપાર કરે છું.
(ગૌર મહારાજ જાય છે ત્યારબાદ) ચોપદાર

ચોપદાર--મહારાજ શી આજ્ઞા છે.

સીયાળ--જલ્દી જઈ હલામણુને બોલાવી લાવ,

ચોપદાર--જેવી આજ્ઞા (જાય છે.)

સીયાળ--અહાહા જે સસીવદની મુલોચનાએ રામ રામ

૫૪

હસામણુ જેઠા અને સતી સોન

પત્નીવાસ કરી દીધો તે શું અન્નની બોકતા બને અને જો તેમ બને તો મારું આયુષ્ય વ્યર્થજ ગણાય કીક છે જોઈ શું છે શું થાય છે.

હસામણુ—પુજ્ય પીતાશ્રી આપને અભીવંદન કરું છું સેવકને શી આજ્ઞા છે.

સીયાજી—તું અભીવંદન કરવાને લાયક નથી. તું ખરે મમ્મા કુળમાં અંગાર ઉત્પન્ન થઈ મનેજ મારી નાખી રાજ ભોગવવાની તારે ઉત્કંઠા થઈ છે, નીચ તુને જ્યારે પાટવી પદમાં રાખ્યો ત્યારેજ હદ છોડવા પ્રયત્ન કર્યો, હવે તારું કાળું મુખ વધારે વખત ના બતાવ જ વીશેષ સજ્જ કરતો નથી, પરંતુ મારું નામ સાંભળે ત્યાં સુધી ઉભો ન રહેતો.

હસામણુ—પીતાશ્રી ! મારા શીરછત્ર પીતાશ્રી ! આવા વાક્યો શું બોલો છો હસામણુનું અનીતી આચરણ કદિ સુધનું પશ્ચિમમાં ઉદય થવું બને તો પણ હેમજ નહીં.

હસામણુ—(ગોપીચંદ લડકા)

મમ તાત કૃપાળુ વચ્ચન વદોમાં ઉત્પાતનાં ટેક.

કદા ન ધારે કુષ્ટ ધારણા કહું સત્ય સમ ખાઇ.

આપ પીતા હું પુત્ર તમારો વિમુખ બનું ન કલહરિ.

તુમ્હ રાજનો લોભ ન રાખું મહું સ્વર્ગ સુખ તુમ્હ

બ્રહ્મ નહીં થાઈ આ ભવમાં તજી રોવ પિણુ સ્વેચ્છરે

જાઉ રાજ્ય સંપત્તી છોડી આપ વચ્ચનને કાળ

પણુ આરોપ દુઃખ અંતમાં સાલે છે શિરતાજી.

પ્રીત બકલ હું પ્રાણ મજરથી ફરિ આપને માર્યું
આપ કોપથી કિતમ મારું આ બહી મારું માર્યું

શીયાળ—બસ કર નાદન તારા વિવેક ભરેલા વાક્યો
વન્હી ઉત્પન્ન કરે છે, તારું રમણ દેહાર મને દુઃખ રૂપ બને છે,
નીચ ચાલ્યો જ.

સીયાળ—(ક્ષત્રી કલંક કેમ લેશે રે એ રાહ)

પાપી પ્રપંચની જાણી તારી પેર, હલ્લામણુ હરામી તું છુ રે

નથી કિરમાં નમેરા ઘુલે મેર,	હલ્લામણુ૦
નહિં કરજના કરે છે તું કામ	હલ્લામણુ૦
તું તો આખી કરીશ બદનામ,	હલ્લામણુ૦
કુર કમથી બચું છે તારું અંગ,	હલ્લામણુ૦
તને સાંપડ્યો છે કુશંગીનો સંગ.	હલ્લામણુ૦
તારું મુખ બતાવવામાં અસુર	હલ્લામણુ૦
હોડ પ્રપંચ કિતિને રહે ફર	હલ્લામણુ૦

હલ્લામણુ—મારા પુત્ર પ્રવિત્ર પીતામી ! પુત્ર પ્રત્યે પુણ્ય
અભાવ પ્રદીપ શા માટે કરો છો આપની વીરક વર્તી નર્કનો ભોકતા
કદી બનવડો નથી તો મારા માથે આવા કઠોર ચબ્દનો વરસાદ
વરસાવી શા માટે દુઃખ આપો છો.

હું જાકિર વલૂચી છોડીને કદી નહીં આવું આ ઠામ,
શીદ કરોય કરો શીદ કરોય કરો પલમાં પાણી હરામ,
હું પીત ભક્ત નહિ વાક્ય પીતાતું ઉથાપું

તજી રવર્થ સુખ (૨) નહિં પડું નકરને ધામ—હું જાઉં
 મણુ વેદ વાક્ય (૨) પીતૃ વચન આપના સર્વ,
 નિચ જહાં વાણી ત્યાં નિશ્ચદિન ત્યાગી ગર્વ,
 કરી પીતૃધાત (૨) નહિં કરું કલંકીત નામ—હું જાઉં
 નહિ લેશ માત્ર (૨) હું મણું આપનો દોષ,
 દોષ મણું તકદીરનો નહીં કરું વ્યર્થ અફસોસ
 લો રહો મુખી (૨) હું દુઃખીયો છોડું ગામ—હું જાઉં

સીયાજી—નીચ પાપી નીમકહરામ તાર પ્રપંચી ભાષણુ
 સાંભળવાને જરા પણ ઉત્સુક નથી, લંપટ તારા કાળા મુખનું દર્શન
 વધારે વખત ના જતાવ મારા ક્રોધની હદ ભરાઈ ગઈ છે, તો
 પરિણામ સારું આપવા સંભવ નથી માટે જલદી ચાલ્યો જા.

હલામણુ—પીતાશ્રી આપના હુકમનો અનાદાર નહીં કરતાં
 આ શહેરનું પાણી હરામ કરી જાઉં છું પરંતુ સત્ય મેવ
 જ્યતિ આખર સત્યનો જય.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ રસ્તો.

પાત્ર—હલામણુ ઢાંસી વીગેરે

હલામણુ—અહાહા પીતાજીની મત્તીમા અનીતીએ પ્રવેશ
 કર્યો કે સ્ત્રી જેવી સતી છોડી તેનો પત્ની વીદેશ જવા મત્તી
 ધરાવે છે અહાહા મારી પવિત્ર ધુમલી તારો નીર્ભાગ્ય રાજકુમાર
 રંક સ્થીતીમાં તને છેવટના પ્રણામ કરે છે મારા હજારો દોષને
 ક્ષમા કરી મહારા પ્રાણુથી વિશેષ વહાલી પ્રેમહાનું રક્ષણ કરજો

હલામણુ—[નામનકે બચે નામ હુસે ખાર નહિ કરનાએરામ]

વિદેશ વાટ જઈ છું આવાર ધુમલી;
 પીડે વિયોગ તાહરો અપાર ધુમલી...ટેક
 છું દુષ્ટ હીત મુજથી નથી બન્યું;
 કરું છું ભુમી ત્યાજ લખ ધિક્કાર ધુમલી-વિદેશ
 પ્રાણ પ્યારી મારી સોન સોંપું છું વૃને
 વું રાખજે કરી હૈયાનો હાર ધુમલી-વિદેશ
 અપાર દોષ મહારા ન દીલ ધારજો.
 કરું છું વારંવાર નમસ્કાર ધુમલી-વિદેશ

અરે સદ્ભાંગી સોન પણ આ વખતે દુરભાંગી દારાને ખજાર
 ક્યાંથી મળશે કે તારો હીણુભાગી પત્ની તારા જેવી શુદ્ધ સતી
 ને સદાને માટે છોડી વિદેશ ગયા છે નથી પરક પક્ષી કે તેને
 આરા સમાચાર કહુ વખતે વૃક્ષવરના પક્ષીઓ પર આનંદ
 વૃત્તીથી સુખ લીયે છે એવે વખતે આ હીણુભાગી રાજકુમાર
 દુખ દશાને પ્રાપ્ત છે (સામે જેઠને) અરે પણ આ સામેથી
 લક્ષમી જેવું કાણુ આવે છે હા છે તો તેજ.

લક્ષમી—અરે મહારાજ ! આ વખત તમામ મનુષ્યો
 તેમજ પણ પક્ષી આરામ લીયે છે એવે વખતે આ બયકેર દેશ
 આ આપ ક્યાં જવ મુશ્કેલ રાખો છો તે સત્વર કહો આપનો
 આવેશ જેઠ હિરમા જવાળા હિપન કામ છે માટે સત્વર કહો.

હલામણુ—શું કહુ લક્ષમી હીણુભાગ્યની હદ વળી ગઇ
 દુર ભાગ્યનુ દુખરૂપી વાદળ છવાઇ ગયું સુખરૂપી સુખ અસ્ત

જ્યો વધાવો વેરી થયાં હુખરણી સાધનો કવુ જ્યો એમાં શું
કહું કુડા કર્મની કરતા બસ હવે મારા દુખની હલ થઇ,

લક્ષ્મી—મહારાજ ? આપના આવા વાક્યો ઇંદ્રવજ્ર જેવા
લાગે છે પરંતુ શું તે કહો.

હુલામણુ—લક્ષ્મી મારા પીતાશ્રીએ મને વગર દોષે દેશ
પાર કર્યો છે જેથી હવે હું હાલાર તરફ જઈ છું. પીતાશ્રીના
પ્રાપ્ત્ય નીચે તારી બાધને મળી શકાય તેમ નથી.

લક્ષ્મી—ત્યારે શું મહારાજ અમોને નીરાધાર દુખ સમુ-
દ્રમાં ફેંકી ચાલ્યા જશે અમોને સહાય કરનાર કોણ.

હુલામણુ—સહાય કરનાર શ્રીવીશંભર શીવાય કોઇ નહીં
લક્ષ્મી દુખમાં દુખજ હોય તારી બાધના વીયોગથી આ કલેવર
જીવ રહીત છે પરંતુ લાચાર છું ધીરજ ધરવાથી સહુ સાર થશે
લે આ પત્ર તારી બાધને આપજે (આપે છે) કહેજે કે તુને
વીશેષ બલામણુ નથી કરતો પરંતુ તારો સતીનો ધર્મ છે તેમ
વીચારી વરતજે હવે તું જ;

લક્ષ્મી—બલે મહારાજ આપની આજ્ઞા છે તો જઈ છું, પણ
મારી બાધને આ અશુભ સમાચાર મળશે ત્યારે તેની શી દશા થશે

હુલામણુ—લક્ષ્મી બર્ષ રોકે આ કમળોં સુખ દુખ
એ કરતા શ્રીવિશ્વજંર છે મનુષ્ય પત્ન નીરથક છે કારણ જે
શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે—

શ્લોક.

વર્ષં નૈવ યદા કીરટ વીરપે દોષી વતંતસ્ય કિંમ્
 ઉલ્લુકોન વિલાક્યતેયદી દીવા સુર્યાસ્ય કિં દુષણઃ
 વર્ષાં નૈવ પતન્તિ ચાતક મુખે મેઘસ્ય કિં દુષણં,
 યદ્ ભાગ્યં વીધીના ત્લાટલસીતં દેવસ્મ કિં દુષણં

તેમજ તમારા પ્રારબ્ધમાં વીયોગ દુખ લખેલ હશે તે કાણુ
 મીથ્યા કરી શકે ? માટે જ તારી બાધને માત્ર શુભ આશીષ
 કહેજે ને જરા પણ કલેશ ન કરવો જો નીમીત્ત હશે તેજ યારો:
 લક્ષ્મી—બહુ સાર અન્નદાતા ! જહિં છું ઈશ્વર આપને સાહે-
 લીઓ ને સદા સુખમાં વિચરો (બને જાય છે)

સોરઠો.

હલામણુ—દેશવટે દરાર સાચો, દીયો સીયે જેઠે
 જધને લણુજે જુહાર, હાલે ગયો હલામણી.

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ સોનનો હિતારો.

પાત્ર—સોન, દાસી, પાછળથી સીયાળ.

સોન—અહાહા દીનબંધુ દીનાનાથ સ્વયંભુ તું જન્મત માવતું
 રક્ષણ કરનારા છે તો એક આ લીરાધારની સાહે નહી કરે.
 ત્યારે તો મને આધાર કેનો ? ખરો આશ્રય આપનાર તો

આત્મારે પરાધીન ત્યારે તારા શ્રીવાય મારી સહાયતા કરનાર કોઈ નથી આ દુઃખી અબળાની દાદ દીલમાં ધરી પાપીનું પ્રાપ્ત્ય નષ્ટ કરી સત્યનો વિજય કરી મારા અંતરની આપદા અલગ કરી સુખરૂપી સુર્ય ઉદય કર.

લક્ષ્મી—(રાતી પ્રવેશ કરે છે) આ સાહેબ બહાર પધારો.

સોન—કેમ બેન રડે છે શા માટે.

લક્ષ્મી—શું કહું આ ! આપણા પર વીપત્તી વાઢ્યે પુરો ઘેરા ધાલ્યો છે હવે બચવાનો ઉપાય નથી.

સોન—બેન છે શું જલ્દી કહે.

લક્ષ્મી—આ કહેતા જીભ ઉપડતી નથી.

સોન—લક્ષ્મી કણા વીના છુટકો નથી માટે કહે.

લક્ષ્મી—આમ સાહેબ કુમારશ્રી હલામણુને તેના દુષ્ટ પિતાએ દેશપાર કર્યાં.

સોન—હર હર શંભુ (મૂઝાં ખામ પડે છે)

લક્ષ્મી—આ સાવધ ચાઓ ધીરજ ધરો હીંમત હારવાથી કાર્જ સફળ થશે નહીં વીપત્તીમાં ધીરજ રાખતી ધટે છે.

સોન—(સાવધ થઇને) બેન શું ધીરજ ધરું મારા હાથમાં હાર તો ચાલ્યો ગયો મને શાંતિ પમાડનાર સ્વામી ચાલતો થયો મારી વીપત્તીને વન્દીમાં બાળનાર વહાલો વીરેશ વાશી થયો મારા માથાનો મુગટ મન હરણુ કરી દુર ગયો બસ હવે ખરેખર મારા સુખનો સુખ અસ્ત પામ્યો શું કરું ક્યાં જઈ ધિરજ કેમ ધરું સુખમાં કેમ વીચરું.

સોરઠો,

હિતારા અંજાર મને જતાં લાગે જેઠવા;

મારી ઉરમાં માર, ક્યાં હાલ્યો ગયો હલામણુ.

સોન—જેન મારા પ્રાણપતિયે બીજું કંઈ કહેવરાવ્યું છે.

લક્ષ્મી—આ આ એક પત્ર આપ્યો છે (આપે છે સોન વાંચે છે) બાપ સાહેબ જરા મને સંભળાવો તો ખરા.

સોન—સાંભળ દાસી.

(રાગ વણુજરાનો.)

આ પત્ર વાંચીને પ્યારી, મન દ્રઢ કરજે તત્તી ધારી—ટેક

આ વખત આપણે માથે, નાખ્યું દુઃખ ત્રીજુવન નાથે.

તે ભોગવવું ભય ટાળી.

મન દ્રઢ.

હું છું સૌથી દુહાંગી, જાઉં તારૂણી તુંજ ત્યાગી,

શું હજી શીખામણુ તુંજને છે પુરણુ ભરોસો મુજને;

રહે જે તુંજ ધર્મ સંભાળી,

મન દ્રઢ.

જો મીલાવશે જમસ્વામી, તો ફરી મળશું દુઃખ વામી

આ ધરી તો જાઉં દુઃખ હારી

મન દ્રઢ

લક્ષ્મી—(સામે જોઈ બા અંદર પધારો, પેલા દુષ્ટ ગૌર

મહારાજ શીયાણને લઈને આવે છે.

સોન—બહુ સારૂ જેન તું જવાબ આપી દેજે.

લક્ષ્મી—કંઈ શીકર નહીં જાઓ અંદર (સોન અંદર જાય છે) (શીયાણ તથા ગૌર પ્રવેશ કરે છે)

શીયાણ—જેમ દાસી હિતારા વગેરેની સોધ તો સારી છે તે

લક્ષ્મી—હા મહારાજ બહુજ સારી છે.

સીયાજી—પણ તમેએ વગર વીચારે તે તપાસ કર્યા વીના આ ગોર મહારાજને નાહક બોલાવી શીટકાર આપ્યો તે ધરીત ના ગણાય હલામણુ તો છોકરું છે તેનાથી ફૂહો પુરા થાય કે વળી તેને તો મેં દેવા નીકાલ કરેલ છે માટે તારી બાહને કહે કે તમારા મધુર સ્વસ્થી એ ધડી વાતચીત કરી અને આનંદ આપે.

લક્ષ્મી—મહારાજ આપનો મારી બાહને ધર્મના પીતા થાઓ તેના પ્રત્યે કદુ વચન કહેતાં રા રા નકરના બધીકારી થશે, સ્વર્ગના સુખથી વીમુખ બનશે માટે આપની પુત્રીની સંભાળ રાખવી તે આપની ફરજ છે.

સીયાજી—જસ કર નાદાન લોંઠી ! તું અને શીયામણુ દેવાને યોગ્ય છે તમારો જાળકાર કામચો નથી પરંતુ મારી મુરદ પાર પાડવાને હું સત્તાવાન છું. સીંહની પાંખેથી શીયાળ છટકી કર્યા બહાર છે માટે વિચાર કરવાનું બારી બાહને કહે નહીં તો વિપત્તિઓના પ્રહારમાં અથડાઈ મરી જશે.

લક્ષ્મી—તમે દુઃખ દેવાને કે સુખ દેવાને સત્તાવાન નથી તેનો કારભાર તો જગતનીયતાએ પોતાનાજ હાથમાં રાખ્યો છે જો તમારા જેવા મહાન પાપીઓના હસ્તક તે કારભાર હોય તો નહીં કરવાના ફૂલો ફૂલ, પરંતુ વિચારો વિચારો મહારાજ પરભીમાં રાવણનું સત્યાનાથ ગધું કૌરવનું બળ છેદન યજ્ઞ, કયા કીચકની કેવી રિશ્તિ થઇ, ચંદ્ર આપના બેઠકા થયા એવા હજારો દાખલા સાંભળ્યા છતાં તમારા ફૂલ કરવા કેમ છેકંઠા ધારો છો ? માટે વિચાર કરી પાછા પધારો સત્તીની છેડ કરવાં સત્યાનાથ જશે સીંહની મુછને વાળ, કાણીધરની મણી, લેતાં પરિણામ આવવું સાડું નથી, તેમજ સત્તીની છેડ

કરેલી પણ તે ફળ પામશે, વીધ રૂપી ખાલામાંથી અમૃત જેવા અલભ્ય ફળની નીચક આશા રાખશે નહીં.

સોમદેવ—હવે તારી લવરી છોડી દેને તારી બાજુને કહે કે જલદી સ્વામીન કહી પટરાણી બને નહીં તો હેરાન થઈ જશે. હલામણુની સહાય પડતા હોય તો તેને તો દેશ પાર ક્યો છે, માટે સમજ વિચાર કરીને મહારાજના પટરાણી બની જોએ.

સોમદેવ—શીવ બનુશ્ચ કહણુ કહોરે માધ-એ રાજ

બસ બસ બોલતી બંધ રહે તું

મુરખ બામ્હી બોધ કરે શું—ટેક.

વગર વિચારે વદે મુખ વાણી,

રાજની રીતીથી લાગે અજણી;

બસ૦

તું મનની હીન મુરખ ટુજ બાઈ,

કેમ કરે વિચારે નહિ મનમાધ

બસ૦

કાળનો પંજે પડ્યો ટુજ માથે

નહિ સમજે તો રહેા દુઃખી હાથે.

બસ૦

નહીં વદજે ફરી વગર વિચારે

મારવી પડશે શ્રદામઠી મારે

બસ૦

સોમદેવ—મહારાજનો ગુસ્સો હાથ રહે તેમ નથી માટે સમજ સ્વર્ગનું મુખ માણી, ને લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે છે તો મુખ ધોવા આ માટે જાઓ છો,

લક્ષ્મી—તીચ નીમકહશમ હુઆ તારા પ્રપંચની જાળમાં અમોને ફસાવી અહીં લાગ્યા, પરંતુ માફ રાખજો કે તારાં કાળી

કૃત્યના દળ તુને મળશેજ નીચ તારી મા બેનોને પટરાણી
બનાવી તારી પાપી હોજરી ભર.

સોમદેવ—નીચ, નાદાન; બાનડી તું માફ અપમાન કરે છે
તેથી ન જણતી કે હું અત્યારે મહારાજનો માનીતો છું. યાદ રા-
ખજો કે તારી બાઇને જો સીયાજીની પટરાણી બનાવું તોજ
માફ નામ સોમદેવ.

ચાલો મહારાજ આ વખતે પછી જોઇ લેઇશું કેમ નથી
માનતી તારી બાઇને કહેજો કે સુખ સંપત્તી ભોગવવી હોય તો
જલ્દી સમજી જાય નહીં તો અમારા સપાટામા સપડાએલ કદી
બચવાના નથી સમજ્યાને.

લક્ષ્મી—જા નીચ તારાથી બને તે કરજો અમારા જીવનો
ઉત્સુક હો તો તે લેજો પરંતુ જાળવાના જળ માફક સસ-
લાના શીંગ માફક ખોટી આશા ધારીશ નહીં.

સીયાજી—ઠીક છે જેઠં છું. જાળવાવું જળ પીવાય છે
કે નહીં ચાલો મહારાજ ! ચાલો (જાય છે)

સોન—બહાર આવી સાબાજી લક્ષ્મી તુને સતકોટી સાબાજી
છે તારા જેવી સુઝ દાસીઓ મારા પાસે ન હોત તો મારી
ફુલ્લા ચવાને જરી વીલંબ રહે જાને સહાયતા કરનાર કોણ ?
બેન ! તારો કપકાર મારી જીંદગી પચાઉં છુલ્લી ચકાય તેમ નથી
વિશેષ શું કરું પણ બેન હવે શું ઉપાય કરવો.

લક્ષ્મી--બા અને આવી ખોટી ઉપમા આપી શરમાઓ છો. જ્ઞાને હું જે કંઈ કરું તે આપના પુન્ય પ્રતાપથી વળી મ જે ધર્મ છે તેનાથી વિશેષ કંઈ કરતી નથી બા ધીરજ ધરો પાપીનો પ્રયત્ન પરમાત્મા પળમાં ખેંચી લઈ સતીની સહાયતા કરશેજ.

સોન--એન! કદાચ તેઓ આપણા પર બળાત્કાર કરશે તો પછી આપણો શું ઉપાય.

લક્ષ્મી--બા એ દુષ્ટોનો શો ભાર છે જ્યાંસુધી આ શરીરમાં પ્રાણ છે ચાતો નસોમાં લોહીનું ફરવું ફરવું છે ને જ્યાં સુધી દ્રષ્ટીથી ચાલતાં મનુષ્યોને જોઈ શકું છું ત્યાં સુધી દેવ કે દાનવનો પણ ભાર નથી કે આપનું શીયલ ખંડીત કરે.

સોન--સાબાશ એન વીપત્તીરૂપી વન્દીમ તારાં ધીરજ રૂપી વચનો વારી રૂપ બને છે એન હવે પુજનનો વખત થયો છે માટે ચાલો.

લક્ષ્મી--બા પધારો તમામ સાહિત્ય તૈયાર છે (જાય છે.)

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ જંગલ.

હલામણુ—(પકું છું વિખુટો ત્રિશા એ રાજ)

મુજ જન્મભુમિનો વિયોગી હું થયો હવે,
સખી મનુષ્ય વર્ગમાંથી હું ગયો હવે--ટેક
તજ પવિત્ર વર્ગ મેં તજ્યા.

તજવું તમામ રાજ્ય જાણે હું રહ્યો હવે, મુજ.

ક્યાં રહ્યો સ્વદેશ મારો પ્યારા પ્રાણી.

જરૂર જરૂર ક્રોધ તેથી વ્યાપીયો હવે. મુજ.

અરેરે હવે નીરર્થક આશા શા માટે રાખવી ચાલ અત્યારે
સુધી મનામણાની રાહ જોઈ પરંતુ વીના અપરાધે જોણે દેશ
નિકાલ કર્યો તે ફરી બોલાવેજ ક્યાંથી.

સારંગી.

બેઠે બગાધાર મન જાણું મનામણુ આવશે

દેશનેજ ધરાર, સાચો દિયો સીયે જોડવે

ચાલ જીવ હવે રસ્તો પકડ સાંજ થવા આવી છે તો
સામેના બગીચામાં રાત્રી નિર્ગમન કરી સવારમાં રવાના થઈશ
(બગીચામાં જઈ સુવે છે)

અહાહા સ્વયંભુ ! શુ તમારી મહન ગતી, ધુમધી રાજકુમાર
ની આ રંક સ્થિતિ ! ઠીક સ્વયંભુ જેવી તારી ઇચ્છા.

સોરઠો.

- ધુમધી રાજકુમાર, રવડતો જંગલ વિશે;
ધમ્ધર ટુજ આધાર, અવર આજ મળે નહીં. ૧
- નોકર હતા હજાર, ખમાં ખમાં સહિ બોલતાં;
તે ધણી આજ બેજાર, થઇ સુતો આધાર વીણુ. ૨
- પલંગનો પોદનાર, તે ભોંય પથારી લાળીને:
રૂદન કરે અપાર, નશીબ ટુજ બલીહાર છે. ૩
- કર્મે લખ્યું કીરતાર. છઠીના ચુકેજ નહી,
હુન્નર કરો હજાર આખરના આડાં કરે ૪
- માત પીતાને ભાત, સ્વાર્થના સહુ સોખતી
એક ત્રીભોવન તાત, સાચા સંબંધી સર્વના ૫

ચાલ હવે બે ધડી નીદ્રા લઈ [સુષ જય છે.] (પાછો
જમીને) અરે નીદ્રા શા સુખની આવે માટે ચાલ રસ્તે પડું
કેનો ભય છે ભય માત્ર તો શરીરમાં ભર્યો છે તો હવે શાની બીક
છુ નાહક આ જુમીમાં રહી વીશેષ દુખ થશે માટે ચાલ.

અરે પણ ચાલતાં ચર્ણુ ઉપડતા નથી સોન? તારા વીધોએ
આ શરીર શક્તિ હીન બની ગયું છે નિર્ધક કહેવર મારાપાસે
છે પરંતુ મારો આત્મા તો તારા પ્રેમ પાસમાં સજડ જડાઇ
ગયો છે તેને શાંત કરનાર તારા પ્રેમ રૂપી વચનો તેમજ કેમળ
શરીરના સ્પર્શ વીના શાંતિ મળેજ ક્યાંથી અહાહા એવો અમુલ્ય
વખત ક્યારે મળશે. હીનબંધુ દયાનીધી આપ જળતની ચીંતા બલકનું
પ્રતીપાલન કરનાર તે એક દુખી મનુષ્યની સહાયતા નહી કરો.

હું તો પામર છું અજ્ઞાન છું આપના નામથી સદા વિમુખ રહ્યો
 હોઈશ્વર પરંતુ પુત્રની સંભાળ રાખવી તે પીતાશ્રીની ફરજ છે,
 પછી પુત્ર સુપાત્ર હોકે કુપાત્ર હો તોપણ રહેમ દ્રષ્ટીથીજ
 આપને જોવું ઘટીત છે આપે અનેક ભકતોની સહાયતા કરી છે
 પ્રહલાદજીને પળમાં પાપીના હાયથી બચાવે છે તેમજ દ્રૌપદીની
 દુરદશા કરી સભામાં ચીરપુરી સંતોષ પમાડનાર તમેજ
 સુદામાની સહાયતા કરી સુખ રૂપી સુર્ય ઉદય કરનાર તમેજ
 પાંડવોની પ્રીતિ સંભાળી પાપીનો પરાજય કરનાર તે પણ તમેજ
 આવા અનેકનો ઉદ્ધાર કરી ભવસાગરથી તાર્યા છે તો હું
 રંકની રહેમ હૃદયમાં જલ્દી સહાયતા કરો મને રાજકુમાર
 સુખ સંપત્તી વૈભવ વીરોની ખીલકુલ આશ્ચર્ય નથી પરંતુ મહારા
 પ્રાણથી વીરેશ વહાલી પ્રેમદાને મીઠાવો એજ માગ્યું છે ઠીક
 સ્વયંજી જેમ તમે જમે તેમ કરો ચાલ જમન કરું [ચાલતો થાયછે)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ નદી કીનારો.

પાત્ર—હલામણુ ખારવા વીરો,

હલામણુ—અરે ચાલતાં ચાલતાં પ્રાતઃકાળ થઈ ગયો,
 ધુમધીનીદદ પણ છોડી દીધી ચાલ હવે આ સરીતામા દંતવાવન કરી
 સ્નાન સંધ્યાથી પરવારી રવાના થાઉં (નદી કીનારે જાય
 છે ત્યાં વાંસ તણુતો આવે છે તેને લઈને) અરેરે મારા વહાલા
 વાંસ મારા દેસપારથી તારી આ દશા થઈ હું ત્યાં હયાત હોત
 તો તને કાપવાને કોણ શક્તિવાન હતું પણ કહે વહાલા મારી
 પ્રાણ પ્રીયાના કંઈ સમાચાર છે.

સોરઠો.

હલામણુ કુતે, કાલેળાએ કપાલીજ નહીં.
 જેઠવા જતે આજ; વન વન વીખાણો વાંસડો; ૧
 બરડાની બરી ખાથ લખ આંગણુ રાખાંતું,
 દેશાયે દીઠે ભરી વીધન; હરં જમ વાંસના, ૨
 વાલા વીસેળી વાંસ, અહીં શાયે અવગુણે આવીયો
 બણુને મારી ભોમમા; મને સંદેશો કંઈ સોનમો; ૩
 સોન સુભાગી નાર; સમાચાર દે સીદ્ધિના;
 માનીશ હું ઊપકાર; વહાલા વિયોગી વાંસડા; ૪
 વીયોગી સુજ નાર; દુઃખ મહન થશે નહીં,
 કરણુહાર કરિતાર, મનુષ્ય મન આલેજ નહીં. ૫

મને અતી આનંદ થાય છે; કહે બાપ મારી સોનના ખખર
 છે કે તેણેજ તુને મારી શોધ કરવા મોકલેલ છે. જે હોય તે
 જલ્દી કહેા, મારું અધીરું મન સાંભળવાને બહુ ઉત્સુક છે;
 (વસીને કને લગાવી) (સ્વગત) હે જેઠવા ! કુળ દીપક મણી !
 તારા જવાથી અમારી રક્ષા કરનાર કોઈ ના રહ્યું જેથી કપાડી
 લોકોએ મને કાપી જલમાં ફેંકી દીધા ને પાણીના લોઢથી
 અહીં આવ્યો જેથી મને શોનનું બાન રહ્યું નથી.

સોરઠો.

કાપ્યો લખ કપાડીએ, પછી ઝીંક્યો જળમાં;

લોઢે લોવાણો આજ, શુદ્ધ ન રહીજ સોનની;

હલામણુ—બાપ ! તારો દોષ નથી વિપત્તિમાં શાંતિ
 મળેજ કયાંથી જ્યાં કુર તકદીરની હદ વળી ગઇ ત્યાં પછી
 સીદ્ધિ સમાચાર કયાંથી ? ખેર કંઈ મહી જેવા સંચિત (અંદ

રથી ખારવા હોકાર કરે છે) (સામે જોઇ) અરે સામેથી
મચ્છીમારો હોડી હંકારી ચાલ્યા આવે છે; માટે જોઇડી ઉભો રહું;

ખારવા—

હેલીયા માલેક, સલામત હેલીયા માલેક,
સુરત બંદર આયા રામા હેલીયા માલેક,
વહાણુ ચલાયા મુંબઈ બંદર હેલીયા માલેક,
સહીસલામત આયા રામા હેલીયા માલેક,

૧ લો—એ જલ ડાલેરે જલ.

૨ જો—બડી મચ્છી આપરે બડી મચ્છી.

હલામણુ—(સ્વગત) ચાલ આ લોક પાસે જળ નાંખાવી
મારા તકદીર અજમાવું (પાસે જાય છે) એ બાઈ મચ્છીમારો
તમે! મારા નીમીત્તની જળ નાંખોતો આપનો ઉપકાર માનીશ.

જલીડા—નાંખને જળ મીઠા મેરામણુ મધ્યે

કરમ છે કપાળ તકે જોતેરસેં બરડે રહ્યાં

(ખારવા જળ નાંખે છે તેમાં મોતી નીકળે છે એટલે
છુપાવી દીધે છે ને ખાલી જળ હલામણુને બતાવે છે)

હલામણુ—કાંઈ શીકર નહીં મારા તકદીરની જળમાં સાચા
મોતી નીકળ્યા છે પણ તે લોકોએ છુપાવ્યા છે બાઈ તમારા
નીમીત્તની જળ નાંખી જોડું.

જલીડા નાંખને જળ તારા નીમીત્તની નોંધીને,

આવેલા શંખલાને શેવાળ, માંછલીયો ટોળે મળે.

(જળ નાંખે છે તેમાં શંખલા શેવાળ આવે છે.

હલામણુ—વાહ તકદીર તું મારા ઉપર મહેરબાન છે ત્યાં

સુધી કશી ચિંતા નથી ચાલ હવે રસ્તે પડું બાઈ ! હાથારનો રસ્તો ક્યો.

ખારવો—બાઈ તુને નામ કુશ.

હલામણુ— સોરઠો.

અરડે મારું બેસણુ ધુમલી મારું જ ગામ,

જાતના છીએ જેઠવા, હલામણુ મારું જ નામ, (જાય છે)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ હાલામાં કુઈના મહેલ.

કુઈબા—દાસી આજે મને ખીલકુલ રોન પડતું નથી અપ-શુકન થાય છે તમામ સ્થળ દુઃખમય બાસે છે શું થશે.

દાસી—બા શરીર છે તેમાં અનેક વાયુ રૂપી કરે તે તેની ખોટી કલ્પના કરવી નહી.

દાસી—બા બા વધામણી છે.

કુઈબા—જ્ઞાની વધામણી દાસી.

દાસી સોરઠો.

કાળે ઘોડો કાઢવો, બમર બાણુ હાથ,

બાઈ આપણી બજારમાં મેં દીઠી જેઠવાની જાવ.

કુઈબા—અરે જા હલામણુ તો હોયજ નહી અત્યારે મારા બાઈ નીકળેજ સાના ? તે તેના જેવો કોઈ બીજાને જોયો હશે ?

દાસી—બા હું હલામણુ કુંવરને ઝોળપું છું મને જુઠી ના બનાવે.

સોરઠો

આંગળીએ યોગડ વળે નહિ વેટો કે વળ,
બાધ આપણી બળરમાં દીઠો માનવો નહિ
કાળા કાપડ અંચ પહેરી બળર પરવાયો,
અવર નહીં કે સંગે, હલામણુ હાલ્યાં ગયાં,

દુઃખ બરેથી કાય, સુખ :જરૂરી દેખ્યું નહી
વીપત્તિમાં ઘેરાઈ, જતાં દીઠાં મેં જેઠવા.
કરમાયેલ શરીર કતિ કાંધ દીઠી નહી.

દીઠા દુર લગ્નર તન સોસાયું માહરં,

કુધબા—મેં તને હજારો પત્ર લખી તેડમેલ છતાં આવતો
નથી ને આમ અચાનક ક્યાંથી હોય પરંતુ તે ઉંટની એકદમ
ચાલમાં તેનો ભાસ થયો હશે.

સોરઠો.

હલકે હાલ ઉંટની, પગપાની જેઠવો કરે

બાની ધશે બાળ હલામણુ હશેજ નહી.

દાસી—બા, તમે મને મુરખા બનાવી દીધો છો રળ હોય
તો બોલાવી લાવું પછી શું,

કુધબા—જા જલદી બોલામ્મી લાવ

દાસી—તેવી આચ્છ, (નમસ્કાર કરી)

કુધબા—અરે પછુ આમ અચાનક હલામણુ ક્યાંથી હોય
મને પહેલાથી બળર કેમ ન આપી હશે જે યશે તે હમણા
જાણ્યા આજે (હલામણુ પ્રવેશ કરી છે)

હલામણુ—કુધબા આપને નમસ્કાર કરું છું

કુધબા—ઓવારણા લઇ કલ્યાણ બેટા! અચાનક ક્યાંથી

હલામણુ—બા સેજ ફરવા નીકળી આવ.

પુષ્પા—નહી ખેટા તારો વેશ બચાવે છે તેમજ તારી મુખ મુદ્રા સુચવે છે કે તું મોટી વીપત્તીમાં ઘેરાયેલો છે તો હોય તે જલ્દી કહે મારું મન મુઝાય છે.

હલામણુ—શું કહું મારા કર્મની વાત મારું દુખ કહેતા પથ્થર પણ ફાટી જાય તો તમને કહી દુખ ઉત્પન્ન કરવાને મુશ્કેલી નથી માટે તે વાત જવા દીધો.

પુષ્પા—ખેટા ! જલ્દી કહે શું દુખ છે ? ના. કહે તો મારા સોગન છે.

હલામણુ—બા આપનો અત્યાગ્રહ છે તો સાંભળો આલંબાના મહારાજ માનસીંહની કુંવરી સોન છે તેણે વર માટે અરધો દોહો બનાવ્યો તે લઈ બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો ને મેં પુરો કર્યો પીતામ્હીની મતી બધી થઈ તેણે બ્રાહ્મણને લલચાવી તેનું નામ દાખલ કર્યું સોનને વીશ્વાસ નહીં આવતા તે પોતે કુમળી આવી તેની દાસી તથા મારી દાસીને તકરાર થતાં વાત પુટી મઈ પીતામ્હીએ મને ખોલાવી ખોટી તહેમત નાખી દેશમજૂ કર્યો જેથી હું અહીં આવ્યો છું પરંતુ પુષ્પા આ કસેવર જીવરહીત થઈ ગયું છે મારો પ્રાણ સોન પાસે છે.

પુષ્પા—અરર આટલી બધી નીચતા નીચ ભાષણ તું જરા પણ ધરતો ડર આવ્યો નહીં હીક છે હું તને જોઈ લઉં હું દાસી જલ્દી સેનાપતીને કહે મોટું લરકર લઈ કુમળી જઈ પાપીનો પ્રાણ કરી પાછો આવે.

દાસી જેવી આજ્ઞા [જાય છે]

કુધ્યા—એટા કાંઠ નહી તને સોન જેવી હજારો પરણાવીએ
માટે નીશ્ચીત રહે આ રાજપાટ તારું છે,

હલામણુ—આ આપનું કહેવું શીરોચ્છ્રમ કરું છું તમે લાખો
શ્રીઓ પરણાવો પરંતુ સોન અતો સોનજ.

સોરઠા-

લાંબાં પહેરે લાલરા પેટે ડમરીયું
વારું સોનના ઉપરે લઈ સોલસે સુંદરીયું ૧

કાઠીયાણી કેડ પાતળી હલકતી માથેજ હેલ
બરાડા કુદી બજારમાં ઢળકતી જાણું ટેલ ૨

મારે નામ હે મંગાજળ ઉભી કેલ સુકામ

ચંદન કેયે રૂપડે નામજ કાળા ખામ
જે કુળ જે અખ્યાસ હે તે કુળ તે અખ્યાસ

સીંહ પડે સે લાલણી તોય ન પરખે ખાસ ૪

માટે કુધ્યા સોન વીના આ સંસારની તમામ શ્રીઓ મારે
ભગત્રી સમાન છે તે નીશ્ચય.

કુધ્યા—ભલે એટા તારાં તકદીરમા જો તે હશે તો મળી રહેશે
ચાલ ઓરડામાં જઈ પલંગપર સુષળ એટલે જીવને શાંતી થાય

હલામણુ—કુધ્યા મને સુખની સજ્યાં સોન વીના હોયજ નહી
સોરઠા

સુખની સજ્યા હોય સુખેતો સુવાય નહી,

હલામણુ હોય સોના વીથોથે સાથરે

કુધ્યા—એટા ત્યારે બગીચા તરફ જ અને તારા જીવને
આનંદ થશે માટે જાઓ

હલામણુ—બહુ સારું કુધ્યા ત્યારે બગીચામાં જઈ જુ

કુધ્યા—ભલે પધારે. [હલામણુ જાય છે]

પ્રવેશ ૪ થો,

સ્થળ સોનનો ઉતારો.

પાત્ર સોન. દાસી, ગોર. શીયાળ વીજેર,

સોન—દીનબન્ધુ ! દીનાનાથ ! શું તને એક નીરાધાર અખ-
જાની ક્યા નથી આવતી ? વહાલા ! તમે અનેક બકતોના કળો
કાપ્યા છે, તો મહારી વાર નહીં કરવાને તમે સમર્થ નથી ?
અને જો એમ હોય તો મીરાંબાઈના વીષના પ્યાલાનું અમૃત
ખનાવનાર કોણ ? નરસીંહ મહેતાને માટે અનેક રૂપ ધારણ
કરી કામ કરનાર કોણ ? અમરીસના માટે સુદર્શન ચક્ર મુકી
રૂપીને પગે લગાડનાર કોણ ? પ્રહલાદજી માટે નરસીંહ રૂપ ધારણ
કરનાર કોણ ? દ્રૌપદીના ચીર ભરી સજામાં પુરનાર કોણ ?
સવરી જે બીલહી તેના બુકાં બોર ખાનાર કોણ ? આવા અનેક
દાખલાઓ ખતાવી હવે મારી સહાયતા નહીં કરો કે ? ઠીક જેવી
તમારી મરજી.

દાસી—બા ! આમ દીવસ રાત્રી શોકમાંને શોકમાંજ સરીરને
ખાળી નાખશે તો અમોને કંઈ પણ સારું લાભવું નથી.

સોન—બેન ! શું કરું, કોને કહું ચીતહરણ ચોર ચોરી કરી
આત્મો મયા. પ્રાણ પરવશ કરી સદકી મયો. મારી સહાયતાનો સાગર
સુકાઈ મયો. ત્યારે જળ વીના મીનનું બચવું કેમ થશે.

દાસી—બા ! ધીરજ ધરો બજકતા સહાય કરશે. (સામે
જોઈ) બા બહી અંદર પધારો, પેલો કુદ બાવે છે. (સોન અંદર
જાય છે.)

શીયાળ—(પ્રવેશ કરી) કેમ દાસી તારી બાઈ કાંઈ
સાચબા કે ?

હાસી--મહારાજ અમેને નાકકશી સતાવો છો. જ્યાં સુધી અમારામાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તમે તો શું પરંતુ દેવ પણ શીયળ બંગ કરવાને સત્તાવાન થઈ શકશો નહીં માટે પધારો.

સીયાળ--નીચ જાનડી તું હરવખત મારી સાચું બોલી અપમાન કરે છે. તારી ઓખાત શી! તું નીચ જોડાની ઉંચકનાર મારી સામે બોલવાને શક્તી ધરાવે છે ચાલ દુર.(આમ કરી ધક્કો મારવા જાય છે.)

સોન--જસ કર વીષયાંધ, કુકર્મી રાજા જસ કર, તું પણ જાનડીથી નીચ છે નહીં તો હાસી ઉપર હાથ ઉપડેજ નહીં નીચ રાજા તે જેઠા કુળ લગ્નવ્યુ છે તારા પુર્વજોને અસતગતીએ પહોંચાડનાર નીચ રાજા તારી મુરદ પાર નહીં પડે માટે અમેને અજાણને દુઃખ દેવામાં સાર નથી.

સીયાળ--શશીવંતી સુદોચના સૃગનયની નીતંજની મુઘ્ધા, તને છોડી ક્યાં જવાનું છે. તારા વીના આ સંસાર શુન્ય છે ખાણું પીવું મોજા મજા તારા વીના વીષ સમજા છે વહાલી શા માટે સતાવે છે ખારા કહી ગળે લગાવ. લાગેલી વીરહાગ્નીને શાંત કર, કદાચ મારા પ્રેમની પરીક્ષા કરતી હો તો જસ હવે હવે થઈ હવે જઈ બેટા કે કામજા અંજન સ્વર્ગથી સદાચારી ગણાવે તારા પ્રતાપથી રાજ વૈભવ માનીશ મારી જાંઘથી સફળ માનીશ હવે દુર નાસ્તે માટે તજમનને ધન અર્પણ આપીને છે. તમારા વીના અજાણનાથી મારે બાળક સમાજ છે માટે દુઃખ સમુદમાં હોવાને તારો બચાવો.

સોન--અમે આ નીચ જાંપટ અજાણનારી, તારી પુત્રીનું પુત્ર પત્નીને ખારી કહેતાં તારી જીભ કેમ ટુટતી નથી. તું રાજા

નકમે આપીકાસી, બનીકર તારું સંભાળજી જશે તારું રાજ્ય પાયમાલ થશે રાજવે બધું હુલ મહી જશે નીચ.

શીયાળ—નીચ નાદાન બેમમ અત્યાર સુધી તારું અપમાનું સહન કરું છું તેમ તેમ તને વીશેષ ખોલવાની સચા વંચી જાય છે, હાલ સ્વાધીન થાય છે કે નહીં તો શમશેરથી કુકડે દુકકા કરી દમશ. ચાલ શું જવાબ આપે છે. સત્વર બોલ.

સોન—જા, નીચ જ તારી વીના શમશેર વાપરી ખુશી થઈ શાંત થા. મારા પ્રાણ કરતાં શીમળ વીશેષ પ્રિય છે. નકી નામ ધયુ તે નાશ થવાનુંજ તેમાં તું મારનારને બચાવનાર કાણ નીચ તું અહીં ગમે તેવા કૃત્ય કરે પરંતુ પરમાત્માને ઘેર તારા તમામ કૃત્યો જમા ઉધાર રહેશે ને તેના ફળ મળશેજી—તારાથી બને તે કૃત્ય કર પરંતુ શુરી ક્ષત્રાણી ડરનાર નથી. પરમાત્મા હજુડ તારા ન્યાય થશે ને ખાતામાં ખોટ જોસે ત્યારે તને ચમત્તે હવાલે કરશે ને તે તુંને કુંભીપાકના નાંખશે ત્યારે પુરા પસ્તાવો થશે, માટે વીચાર ઓ વીધ-યામ રાજ અબળા જે અમીનને કુંડ છે તે જગતકર્તાએ ઉપરનો સારો રંગ બનાવ્યો છે તે મીઠા મોહમાં લુપ્ત થા માટે બને છે મારે વીચાર કરી પાછા પધારે તે હવે જોઈલા ફાળે નહીં ચડે નહીં તો ફુતીયાના શીટકારના અધીકારી બનશો માટે પાછા પધારે.

શીયાળ—બસ કર! બસ કર! હું તારું બાવળું સાંભળવા આવી નથી હું જરા સુધી બસાવવા આવી છું. તેમાં પંડીત બની સમજાવવા શું અમી હું તેજા તમામ સમજાવેજી બેઠો છું ભલે કનકને ત્યાંથી જાવું મરંતુ હવાલે સ્વર્ગનું મુખ દે મુવા પછી મારા તે ખજા પછી કેલે ખજાર તો જરા સમજાવો ખજી કે મારા જે સુખીક પ્રારાધી સગા પછીને તને ક્યેક વરનાર છે.

સોન—મુરખ વળી મહત્તાની વાત કરે છે તાર આટલું અપ-
માન કરવા છતાં તને જરા શરમ નથી. બે શરમ આવ્યો જ કાળી
નાગણુની છેડ કરતાં પ્રાણુ ખોઈશ.

શીયાણ—નથી માનતી કેમ લે તેનાં ફળ (ચોટલો ઝાલવા
જાય છે સીયાની દાસી દોડતી આવે છે.)

દાસી—બાપુ બાપુ જીલમ થયો કોષ દુરમનો ચઢી આવ્યા
છે ને શહેરમાં પ્રવેશ કરી દાઢીના ધણાં માણુસોને કાપી નાં
ખ્યા પ્રધાન સેનાપતી વીગેરે નાસી ગયા છે માટે જલ્દી આવી
દુસ્મનને હરાવો.

શીયાણ—અરે વળી વચમાં આ વીપત્તિ ક્યાંથી આવી ઠીક
છે નીચ અબળા આ વખતે તો દુરમનોએ આવી ઘેરો ધાલ્યો છે
જેથી જાઉં છું પરંતુ ફરી આવી તારી ખબર લઈશ.

શીયાણ— ઉર ઉપજે છે

ઉર પામે છે પરીતાપ વચન ઘુજ સાંળારે:

માફ એ થાએ છે મનમાં અહિંયાની ત્રાસુ તેમાં;

હારીશ અતે જીવ હઠીલી તું ખરીરે.

ઉર૦

મદગુણુ તારો મુકાણો ઉર બાંધ્યો પ્રતીનો પાણો.

વરતે નહી વામ વખતે અનુસરીને.

ઉર૦

હાલ હલામણુ છે ક્યાં આઠી કેતુ રહી તે તું પશુ મહી

વણુ મોતે સરવાને પંઠે શું ખરીરે.

આ ટાણે જહીં તણુ ઘુજને ઘેર્યો છે શત્રુએ મુજ

પણુ ફળ હું આપીશ ઘુજને આવી ફરીરે.

સોન—જ નીચ પરમાત્મા ઘુને ત્યાંજ રાખશે તારો પરજીવ
અસે એ મારો આશીર્વાદ છે [સીયાણ જાય છે] દાસી જાયક-

તોએ આપણી સહાયતા કરવાજ દુરમનનં મોકલ્યા તો હવે આપણે સટકી જવાનો વખત છે આપણને કોઈ અટકાયત કરે તેમ નથી માટે સત્વર ચાલો.

હાસી—ચાલો બા ચાલો તમામ તૈયારજ છે (સટકી જાયછે)

પ્રવેશ ૫ મો.

પાત્ર હલામણુ—પડે ન મુજને ચેન.

પડે ન મુજને ચેન ખારી પડે ન મુજને ચેન

પરાધીન હું પલ પલ તબસુ પ્રિયા દીના વીન રેન,

સુખ ઉપચાર વીમુખ આ ટાણે બને મુને દુખ દેન ખા.

દશે દિશામાં દુખ દુખ જોઉં બ્યાં ભરી નેન,

હું દુહાંગી દુખનો પ્રાણી અધીક સતાવે ચેન

સોન ! સોન ! તારા વીના એક ક્ષણે પણ જ્ઞાન્ત્રિ નથી સં-

કળ સંસાર શુન્યવત લાગે છે અહાહા ! મારા જેવી હીણબામ

કોણ શું મારું પરાક્રમ શું શુરવીરતા કે એક નીરાધાર અબ-

ળાની પણ મારાથી સહાયતા બની શકી નહી ત્યારે તે ખીચા

રીને મારા પીતાશ્રી કોણ જાણે કેવા સકટે આપશે ત્યારે

તે ખીચારાંતુ તેના પાસે શું જોર ચાલશે. પણ તે શુદ્ધ કષ્ટાણી

છે સતીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે પતીવ્રતાઓમા પહેલવાન છે જેથી મારાં

અંતકરણમાં પરમ વિશ્વાસ છે પરંતુ લેવી શુદ્ધ અબળાઓની

સહાયતા કરનારને સટકોટી ધીકકાર છે સ્વયંજી સાહે કર

દુખીની દાદ દીલધર હવે તો દુખથી કંટાળી ગયો છું આ

વીરોજ દુખ કરતાં મરવું શું ખોટું છે પ્રીયા ! તારા વીરોજે

આત્મવશ કરી આણુ ત્યાં કસ્યાની પણ ઉતરેલા આય છે. પરંતુ પરમાત્માનો સુહેમાર ચક્રના બચથી નકનો અધીકારી બનવાના બચથી તે કૃત્ય કરી શકતો નથી. વશ તકદીર વાહ. શું મારા નીમીત્તમાં આવુજ દુખ માંડ્યું હશે પરંતુ તે ક્યાં ક્યાં સુધી બોજવવું પડશે તે નીશ્ચય નથી. ઠીક જેવી પરમાત્માની મરજી ચાલે એ ધડી પેલા વૃક્ષ નીચે સુધ જઈ કે શરીરને શાંતી મળે [સુધ જાય છે)

(પાસેના ઝાડમાંથી સર્પ સીકળી ડાંસ કરી ચાલ્યો જાય છે હલામણુ જાગી ઊઠે છે સર્પને નજરે જોઈ)

હલામણુ—હર હર શંભો અરે ઓ દુષ્ટ સર્પ તે અને અચ્ચા નક ડાંસ કર્યો મારી પ્રીયાનો સદા વીરોધી બનાવ્યો અરે ઓ વહાલી સોન ! સોન ! હવે મારા છેલ્લા પ્રણામ છે ! વહાલી પ્રેમનું પાની પીવાનો તેમજ પાવાનો વખત ઇશ્વરે ના દીધો અરેરે શુદ્ધ ક્ષત્રાણી સોન તારા વીરોધી ખત્તી હવે સ્વર્ગની તૈયારી કરે છે મારા હજારો દેષ આફ્રિકા કરજો વહાલી તારા સુખ દર્શનનો લાલચુ હવે તું દુખી ન થા તારા દુખની હદ વળી ગઈ છે તારા અને મારા સુખનો સુર્ય અસ્ત પામ્યો છે, અરેરે ? લાડીલી લલના એક વખત જો મને મળી હોત તો મારી સદગતી હતી પરંતુ હું અસતગતીથી મરું છું વહાલી ! હવે તું કલપાંત ના કરજો શ્રી હરી ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી સુખ દુખના દીવસો વ્યતીત કરજો ? દીનના દુઝાવને હવે તો મારી પેઠે જ્યારે તારી જીદગી આ ફાની દુનીયામાંથી થઈ રહેશે ત્યારે તું મને સ્વર્ગમાં મળીશ અરે ઓ કૂર સપ તુને જરા પણ મારી દયા ન આવી ખેર મારી તો દયા ન આવી તો ખેર પરંતુ નીરાધાર અબજાની દયા પણ ન આવી તારે જો

પ્રાણુ જેવો હતો તો બસે વધુ એક વખત મારી મનોહરણી મુખાનો તલ્લીલાપ. તો આવા દેવો અરે મારી આશાનો અંખાર તેને આળી લક્ષ્મ કરી દીધો. અરે ? આ હયાળુ દેવ ! છુને અનંત કોંટી અહાંડ મારા જેવો કોઈ પ્રાણી લેવા ના ગમ્યો, બસે મારોજ ખપ હતો તો મારી પ્રીક્ષને એક વખત અહીં મોકલવી હતી હું તેના દરજ્જાન કરી મારા સદબાળ માનત પરંતુ તે વખત ન સ્હેવા દીધો ? સોન ! સોન ! તું હવે આધાર વીનાની થઈ રહી છે તારા સુખ દુખની વાતો શ્રવણ કર નારતો ચાલ્યો જાય છે તારો હીણભાગી પત્ની તારા દુખમાં કીચીત ભાગ લઈ શક્યો નથી તું વીપત્તીમાં ધીરજ આપી સહાયતા કરી નથી તારા અધરામૃતનું અમૃતમય પાન કર્યું નથી તારા કોમળ હસ્ત આ શરીરને અડકાવી કૃતાર્થ કર્યો નથી ત્યાં આવો વખત આવી મળ્યો તો ખેર પ્રીયા ! તું ધીરજ ધરજો તારા પત્નીવૃત્તનું રક્ષણ કરજો, તારા દુર્ભાગ્ય પત્નીને કોઈ દીવસ યાદ કરી દુખી થઈશ નહી તેમજ પુજને શીર આશીર વાદ આપજો કે મારી સદગતી થાય વળી આ દીનાનાથ ? મારી હેલ્લી એટલી અરજ છે કે મહારા પ્રાણુથી વીશેષ વહાલી પ્રેમહાની રક્ષા કરજો ને પુનમથી મને જ્યાં જન્મ આપે ત્યાં તેજ પ્રીયાનો સંબંધ કરાવજો એજ માગુ છું.

નહી બચું જરૂર હું હવે હરી હરી,
ડર્યો આ દુષ્ટ સર્પ મુજને હરી હરી--ટેક.
પ્રીયા તણા વીયોગમાં હું જઈ છું મરી--નહી.
સુરાદ પ્યાર ના મળ્યો મને હરી
અપાર દુખમાં પડી છે પ્યારી માહરી
વીશેષ દુખથી થશે હવે હરી હરી--નહી
દુખી થયો હું દુષ્ટ પ્યારીને દુખી કરી
થઈ બ્રહ્મ સ્વર્ગ મુત્યુથી મરે હરી હરી

સોરઠો.

વળજે સોને મુજણ હું સુતો છેદ્દો સાથરે,

પામી નહિં તું પ્રાણ અથ ધડીએ આરામની

સો... ..ન... ..સો..... ન આટલા સ્ખંદો બોલતાં પ્રાણ
ચાલ્યો જાય છે (પડેડો ઉપડે છે)

પ્રવેશ ૬ થો.

સ્થળ-રણસંગ્રામ.

પાત્ર-શીયોજી પ્રધાન સેનાપતી લશ્કર વીગેરે.

શીયાજી-પ્રધાનજી મને સમાચાર મળ્યા હતા કે તમે તો
દુશ્મનથી ડરી ચાલ્યા ગયા છો.પ્રધાન-અજઘાતા એ શું બોલો છો આપનું લુણ ખાધ
ને આપ નહી હોવાથી સેનાપતીને લશ્કર રાજ કરવાને હુકમ
કરી તમચાર હતાં તેટલાં માણસોને લઈને હું અહીં આંચો

(સેનાપતી આવે છે)

સેનાપતી-મહારાજ તમારું લશ્કર તમચાર છે

સીયાજી-શાખાસ સેનાપતી સાખાશ છે (એટલામાં)
દુમનો હોકાર કરતા આવે છેસીયાજી-આવો પાપીઓ સામે થાઓ તમચાર મારી સમ
જેરનો સ્વાદ તમેને ચખાડુ (લડાઈ શરૂ થાય છે શીયોજી
મરાય છે મરતાં મરતાં બોલે છે) સોન ? સોન તારા પત્ની
થવાનો વખત ના મળ્યો પણ મારા કૃત્યનાં ફળ મને મળી
ચુક્યા અરે મે વીષયાંધે તુને સતીને દુખ દેવામાં બાકી
રાખી નહીં હું રૌ રૌ નકનો અધીકારી થયો સ્વર્ગનું સુખ
પરહયો હાય હાય ઇશ્વર તુ મારા તમામ દોષ માફ કરજે

પ્રીય પુત્ર હલામણુ ! તારી શુદ્ધ ભક્તિ છતાં તને દેશાપાર કરી દુઃખ દીધું હાય ? હાય ? (પ્રાણ ચાલ્યો જાય છે, લશ્કર પાછું ફરે છે)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ જંગલ.

પાત્ર--હલામણુ સોન દાસી વીજેરે;

સોન--અરેરે ઓ વહાલા પત્ની ! હું ધણા દીવસ જંગલમાં ભટકી છેવટ હાલ સુધી આવી પરંતુ આપનો પતો મળ્યો નહીં આપ તો ખરે નીદયાળુ છો દીનદારાને દુઃખી કરવાવાળા છો નિર્બળ નારીછે નેહમાં ડુબાવી ચાલી જતા જરા પણ અચકાયા નહીં કે આ નાદાન દાસીની અરજ જરા પણ દીલમાં ન આવી ? પત્તિ ! આપ વીના આ નીરાધાર અબળાને વિશ્રાંતિ કેણુ છે હવે તો દુઃખથી છેક કંટાળી ગયું છું, વહાલા વનીતાની વીનંતી હિરમાં ધરી સત્વર મળો નહીં તો હવે આ ફાની દુનીયાં વીષ સમાન લાગે છે હવે :મારાથી આપના વીયોગનું દુઃખ સહન થવું નથી પત્ની મારા પુન્યશ્રાવણી પત્ની સત્તીની સત્યતા જોવા માટે કસોટી કરતા હશે વહાલા હઠ ભરાઈ ગયું છે કસોટી બહુ નાં હોય હેમતે હેમ કથીર તે કથીરજ નીકળે આપતો જણાતા હશે કે સોન હજુ મહેલમાં મળ્ય માણે છે પણ નાથ ! મળે કોનાથી ? આપ વીના મળ કરાવ નાર કેણુ રંગમાં રમાડના રશ્મિયો તો રીસાયો છે કામાગ્નીને શાન્ત કરનાર કંથ કયાંઈ સંતાયો છે રથામાને સુખ આપનાર

કપીલો છેકરી ચાલ્યા ગયા છે માનુનીના મન માનીતાં મોહન
 મરકરી કરવામાં મચી રહ્યા છે દાસીને દર્શન દેનાર દીલદાર
 દુર જઈ ખેડા છે વનીતાનો વાલે વીદેશમાં વ્યતીત દીવસો
 કરે જસ કરો વહાલા જસ કરો વહાલા જસ કરો જે દુર
 રહેવા ધરતા હો તો મને ખજર આપો અંગળા ઉપર અભાવો
 થયો હોય તો અદ્રશ્ય ખુશીથી રહો પ્રીયા ઉપર પ્રીતિ ના
 હોય તો મળવાને વીલંબ કરો દારાને દુઃખી જેઠ દુઃખી ચતા
 હોતો દુરજ રહેજો વનીતાની વીનંતી ધ્યાનમાં ન આવે તો
 ધન્ય છે પત્ની જસ છે પ્રીતિની શીમા ભરાઈ રહેજો આનંદની
 અવધી આવી રહી જણારો પ્રેમનો ચડેલો પહાડ પૃથ્વી પર
 પડી જશે આશ્નાના અંબાર આગસી જગે આપની અણુમત્તી
 પ્રીયા પ્રાણને ત્યાગ કરશે થું આટલી દલીલ પણ ધ્યાનમાં
 નથી આવતી આવો પ્રાણધાર આવો વિશેષ ના સંતાવો શા
 માટે શ્યામાને સતાવો છો કાઝ મારા પ્રત્યે અમાવ હોય તો
 મારા મોઢે આવીને કહો પછી હું આપના નામની માળા જપી
 દીવસ વ્યતીત કરીશ ને આપને આશીશ આપીશ પણ તમે
 મને મુંઢ મારથી શા માટે મારો છો વહાલા વીચારો જે સ્ત્રી
 પતીથી દુર તેની શી ગતિ થાય છે આપતો ડાહ્યા છો સમ-
 જુઓ છતાં દુર શા માટે દૂરજો છો કાલી ઘેડી તો પણ આપની
 દાસી છું અર્ધાંગના છું ચર્ણની સેવા કરવાવાળી લોંડી છું
 તો તેના તરફ લક્ષ આપો ને સત્વર મળો (મુઝાં આવે છે)

(દાસી પવનથી જગૃત કરે છે)

દાસી—બા ! થુરી ક્ષત્રાણીઓના અંતઃકરણ આવા નિર્બળ

હોંતા હશે કે ! જે સંકટ સમયે ધીરજ ના ધરે તો વીપત્તીયાના પહાડમ અચડાતા શી વા વાર ! માટે ધીરજ ધરો.

સોન—ધીરજ કેટલી ? ક્યાં સુધી

દાસી—બા જ્યાં સુધી ઇશ્વરે દુખ માંડ્યું હશે તે બોજ-વડું પડશે.

સોન—ઠીક બહેન જલ્દી પાણી લાવ મારો કંઠ સુકાય છે

દાસી—લ્યો બા સામેના બગીચામાંથી લાવું છું (જાય છે.)

(બગીચામાં આવી) અરે અહીં કોઇ માનવી જણાવુ નથી પરંતુ આ કોઇ સુવ્ર છે (પાસે જઇ તપાસે છે)

અરેરે હાય હાય આતો હલામણુ કુંવર પોતેજ છે બસ હવે દુઃખની હલ વળી ગઈ. ચાલ મારી બાને લઈ ખ બર આપું (જાય છે)

સોન—(દાસીને રોત્તી આવતી જોઇ) કેમ બેન રડે છે પાણી ના મળ્યું ખેર ચિંતા કર નહી.

દાસી—બાઇ સાહેબ ! ભુલમ થઇ ગયો.

સોન—શું ભુલમ થયો જલ્દી કહે.

દાસી—બાઇ કહેતા જીભ ઉપડતી નથી.

સોન—બેન મારી ધીરજ રહેતી નથી જલ્દી કહે.

દાસી—બા જેના માટે આપણે બટકીએ છીએ તે તો આ બગીચામાં મર્ચુ પામ્યા છે.

સોન—હર હર શંભુ (મુઠ્ઠો ખાય છે, દાસી સાવધ કરે છે)

દાસી—આપણાં તકદીર પુટી ગયાં તેમાં કોનો ઉપાય.

સોન—ચાલ દાસી ક્યાં છે મને બતાવ.

દાસી—ચાલો બા ! (બન્ને જાય છે)

સોન—ક્યાં છે મારા પ્રાણેશ ?

દાસી—આ આ રહ્યા. (બતાવે છે)

સોન—વહાલા પ્રાણુ શું પ્રેમદાને પરહરી કે
અહો અવીનાશી દાસી આપની દુઃખી,
પત્નીથી મેળાવી ક્યારે કરશે સુખી
પામી છુ અપાર કષ્ટ પુણું આથડી,
આ દેખી નથી મેં આનંદની ધડી,
જેયું નથી સંસારનું સુખ દ્રષ્ટિથી,
તમને તપાવું છે વિયોગ કષ્ટથી
પપિણી હું પ્રેમદા અનાથ એકલી
માત ધરા તાત વિશુ આપને વહી,
સોરઠો.

હલામણુ હિલોળ આજ દુઃખના દરીયા છલ્યા,
આપણી પાંજરડી પોળ, વીશવશી વેણુંના ધણી,
સકતે નાખેલ ચોટ, હલામણુને અચંબો હુવો,
કેરો હલકો કોટ, બવા કારણુ જેઠવો.

સાચી પ્રીતિવાળા સ્વામીનાથ ! મેં તમોને દુખ દેવામાં
જાડી રાખી નથી, સ્વદેશ ત્યાગ કરાવ્યો, જંગલમાં કાઢકાવ્યા
તે દુખો સહન કરાવનાર અભાગણી હું પોતેજ. બસ વહાલા
મારા દુખની સીમા આવી રહી છે, દાસી જાણી કષ્ટ લાવ
મારા પ્રાણુ પત્નીથી મને છેદું પડે છે, મારે તેના સાથેજ
બળવું છે.

દાસી—હા ત્યારે હું બચીશ ખરી કે

(નાગકે બંધે નાચ હુંસે મ્યાર ત્હી રખના એ રાગ)

જીવીશ હું ત્હી જરૂર આપને તણ

નથી જસમ સ્વાર્થ હું આપને ભણ-ટેક.

જતા સરીર આપનું શું હું જીવી કર,

જીવે પવિત્ર પ્રીતીવાન જગતમાં હજી

બળી આપના બળ્યા પછી ચિંતામણી,

મણી અસાર જગત શુંદ સત્યને તણ,

સોન—બહેન ધન્ય છે તારી ભકતીને પરંતુ અમારી ખબરે તારા વીના બીજી કોણ રાખશે માટે બેન ધીરજ રાખજો મજર પાસે મારી માગણી છે કે જ્યાં હું જન્મ લઉં છું ત્યાં તારા જેવાં સ્નેહી સાંપડો લાવ જલ્દી કાષ્ટ લાવ.

દાસી-જેવી આશા (કાષ્ટ લાવે છે) ગેહમાં હલામણુને સુવરાવી સોન વિલાપ કરે છે,

સોન—

જીલમ આશો જગપતિ કરીયો

રેલાવ્યો શું મુજ શીર દુખ ફરીયો-ટેક.

દયા કેમ નાવી કેમ તને મારી; નીરાધાર દુખી નારી;

પત્તિ તણી પેર શું વિસરી,

જીલમ આશો.

મહાદુખ વેઠતી સુખ ભેવા પ્રિયમને મ્યારનું સુખ દેવા;

હવે મુજ હાલ મજો કેવા

જીલમ આશો.

નથી મુજ બેલી હવે કાષ્ટ મરીશ મહા જાનમાં હું રાધ

પ્રીતિ પાણુ નાથ દ્રગે વેઠ

જીલમ આશો.

(સંવિદ્ પ્રદં)

અરુ ! હાય ! ઓ ! પ્રાણના પત્તી દુખીથી તેં કરી મુજને અતી

રહદયનું સહું હેત હારીને પરહારી પ્રભુ કેમ ખ્યારીને
 મળ્યું હજી આપને કદી નથી ? વિરોધનું વાક્યને હું વધી
 વિણ મુન્હે ઉરે રીસ ધારીને પરહારી પ્રભુ કેમ ખ્યારીને
 અવગુણે ભરી છું હું સુંદરી મુજ ક્ષમા કરો વાંક એ હરી
 (અખળાને અમિ માર મારીને પરહારી પ્રભુ કેમ ખ્યારીને
 પ્રતમને જીવ્યું સુખ ચાખીશું ઉર વિષાદને દુર નાખશું
 અરર એ સહુ આશ બાળીને પરહારી પ્રભુ કેમ ખ્યારીને
 સોરઠો

હાલાતી હદમાં સેં વહાલી વસ્તુ વીસારી

હર્ષડા કેરો હાર હું હારી બેઠાં હલામણો

૧

હલામણુને હમ્મએ ખોડ્ય ખટકીયાં

કરવા સ્વર્ગે સાથ બળતું ખરડાના ધણી

૨

અણુધટતું કરી આમ જીવું નહોતું જેઠવા,

નારીતુ ધરી નામ તજવી નહોતી તરણી.

૩

બખે મીઠોળ વધીયા હલામણુનેજ સાથ,

વાળુ સોનલનો સાથ બળશે કેમ ખરડાનો ધણી,

૪

કુંગર ઉપર દા બળે ખન ખન ગરે અંગાર

જાકી હેઠી જલ ગમ તાકા ધુરા હવાલ,

૫

હાલાને હદમાંય આજ પીઠી ભયો પોઠાડીઓ,

મીઠોળ છુટયાં મશાણુ હું હારી બેઠી હલામણો

૬

નીર ન બોલે કાષ્ટકું કેસી ઉનકી રીત,

આપનો સીંચો જનકે એક એક બહુકી રીત

૭

જીરકો બોલે બંધ મર્મ નહી મનમાંય.

તાકા સંજ ન કીજીએ છોડ ચલે બનમાંય

૮

(એકદમ અગ્ની મુકી અંદર પડવા જાય છે ત્યાં યોગી આવી અટકાવે છે સોન તેને પગે લાગે છે.

યોગી--કયું બચ્ચા કાયકો અગ્નીમેં પડકે જી નીકલતી હય ?

સોન--મહારાજ ! આ મારા પ્રાણપતી મર્ચુને શરણ થયા. થી મારે બચીને શું સુખ માણવું છે.

યોગી--ખેટી કયા હુવા તેરે પત્નીકો.

સોન--મહારાજ ખબર નથી પરંતુ જેરી જનાવરના ડાંચના જેવું માલમ પડે છે.

યોગી--(તપાસીને) દેખ બચ્ચા હિસકો ત્રીન દીન તો હુવા અબી જેર નીકલ દેતા હું તુમ જરા પાની લાવ.

સોન--દાસી જશ્દી પાણી લાવ.

દાસી--આરા બા લાવું છું (જાય છે પાણી લઈ આવે છે)

યોગી--(કાંઈ મંત્ર બોલી છાટે છે. હલામણુ ઉભો થાય છે.

હલામણુ--સોન સોન ! ક્યાં ગઈ સોન ?

સોન--આ રહી પ્રાણેશ ! ચર્ચુની દાસી હાજર છે.

હલામણુ--વહાલી તું અહિં ક્યાંથી.

સોન--પત્ની પાપીના હાથથી છુટી જંગલમાં રખડતી અહીં આવી દાસીએ તમને જોયા હું આવી કલ્પાંત કરી બળવા તૈયાર થઈ હતી ત્યાં મહારાજે આવી મને બચાવી આપને સજીવન કર્યાં આપણે મહારાજ જે પોતેજ સ્વયંભુ છે તેની સ્તુતિ કરીએ.

હલામણુ--સાબાશ પ્રીયા ! તુંને સતકોટી શાબાશ છે. અલો.

સોન--ચાલો પ્રાણેશ.

(નાથ કેસે મળકો બંધ છોડાયો)

નમું ઉમયા હર આનંદકારી અભિવંદન લેજ્યો સ્વીકારી--ટોક

અમ તણી હીન વાણી ફાણુ લ્યે છે મહા ઉર ધારી,
અધમ ઉધારણા કારણુ જગના, ત્રીગુણાંતમા ત્રીપુસારી નમુ.
ભકત વતસલ ભવ ભય હર છે. એક અને અવિકારીરે,
આદિ અનાદિ અમર અજ ધશ્વર નૌતમ લીલા ધારી. નમું.

વિશ્વપતી મુજ વારે ચડીને આ ધડી લાંબો ઉગારી,
કુઃખ સહુ દુર કરી મુખ આપ્યું અધમને લીધો ઉગારી. નમુ.

યોગી—બચ્ચા તુમ્હારા કલ્યાણુ હુવે અબ તુમેરે રાજમેં
નવ ચાર રાજ કરો અબ મેં જતા હું.

હુલામણુ—જેવી આજા આપ પધારો [યોગી જાય છે]
પ્રીયા હવે ચાલો પુષ્પાની રગ લઘ સ્વદેશ જઈએ મારા
પીતાશ્રી મરણુ પામ્યા જેથી પ્રગ્ન મારી રાહ જોતી હશે.

સોન—પધારો પ્રાણુધાર ? (જાય છે પડદો પડે છે.)

સર્વે પાત્રો સ્તુતિ કરે છે—

રાગ ધંત્રેજી વાળમાં ગવાતી ઢળનો કલ્યાણુ
ભરત ભુમીના માતને કરી પ્રણામ વારંવાર
કરી પ્રણામ વારંવાર હર્ષ ઉર ધારી અપાર—ટેક
નીતીનું વિચિત્ર સહુ સ્વદેવીઓને મિત્ર
ધારવા ઉરે પવિત્ર બજવ્યો ખેલજ ધારી પ્યાર—ભરત—

ટાલવા કુસુંપ કલેશ સંપ સ્થાપવા હમેશ
દેશ ડિનિતિ વિશેષ પામવા ઉચ્ચાર
જેઠ ખેલ દેશી મિત્ર ચાહશે સ્વદેશ હીન
અક્યતા ગ્રહો ખચીત છોડી વહેમ વિચાર—ભરત
આધ ધનામીઓની પાસ અરજ કરીને ધરી આજીવ
દેશ સહુ વિનાશ સુસેન ગ્રહણ કરશે ચાર.
જીલચુકનો તમામ માશી માગીએ આ ઠામ
પ્રેમથી કરી પ્રણામ લઘ સહુ રગ આ વાર—ભરત

સમાપ્ત.

બુકસેલર મંગળદાસ જોષિતારામના પુસ્તકાલયમ

પોતાનાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકોનું

સુચીપત્ર.

ચતુર સુંદર એકથી ચોવીસ ભાગ જેની અંદર રાસત્રીલા, દાણુત્ર
જસમા ઓઢણની ગરબીવાળું પુસ્તક તૈયાર છે. કીં. ૦-૧-૦
અંપા સેઠાણી રસભરી નવલકથા કીં. ૦-૧૨-૦
હોથલ પદમણી ઇતીહાસીક વાર્તા કીં. ૦-૮-૦
ખીરબલ બાદશાહ અતી મનોહર વાર્તાઓનો મોટો જથ્થો ૦-૮-૦
તમામ જાતના પુસ્તકો છપાવી કીફાવત ભાવે વેચનાર

બુકસેલર મંગળદાસ જોષિતારામ શાહ.

રીચીરોહ

અમદાવાદ.

